

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра психодіагностики та клінічної психології

**Зв'язок посттравматичного зростання та копінг-стратегій у
дітей середнього та старшого шкільного віку**

Кваліфікаційна робота

Студентки 2 року ОР Магістр
(спеціальність 053 «Психологія»,
освітня програма «Психологія»,
заочна форма навчання)

Коренської Анастасії Дмитрівни

Науковий керівник:

канд. психол. наук, доцент кафедри
психодіагностики та клінічної
психології

Морозова-Ларіна Ольга Ігорівна

Роботу рекомендовано до захисту на ЕК №2

Протокол №_____ від_____ року

Завідувач кафедри психодіагностики та клінічної психології

_____ **Людмила КРУПЕЛЬНИЦЬКА**

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження зв'язку посттравматичного зростання та копінг-стратегій у дітей.....	6
1.1. Посттравматичне зростання: концепції та теорії.....	6
1.2. Копінг-стратегії: підходи та класифікації.....	12
1.3. Зв'язок між рисами особистості, посттравматичним зростанням та копінг-стратегіями.....	18
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. Методологія дослідження зв'язку посттравматичного зростання та копінг-стратегій у дітей.....	25
2.1. Вибір та обґрунтування методів дослідження.....	25
2.2. Опис вибірки.....	31
Висновки до розділу 2.....	36
РОЗДІЛ 3. Аналіз результатів дослідження зв'язку посттравматичного зростання та копінг-стратегій у дітей.....	37
3.1. Аналіз соціодемографічних даних учасників.....	37
3.2. Аналіз зв'язку між посттравматичним зростанням, рисами особистості та копінг-стратегіями.....	51
3.3. Обговорення результатів у контексті існуючих досліджень та теорій.....	59
Висновки до розділу 3.....	64
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність цього дослідження полягає у вивченні зв'язку між посттравматичним зростанням, рисами особистості та копінг-стратегіями у дітей, особливо в контексті сучасних соціальних та психологічних викликів. У сучасному світі діти часто зіштовхуються з різноманітними стресовими та травматичними ситуаціями, включаючи сімейні розлучення, булінг, насилля, природні катастрофи та інші важкі життєві обставини. Розуміння того, як діти впораються з такими викликами, є критично важливим для розвитку ефективних підходів у психологічній підтримці та інтервенціях.

Дослідження актуальне також через зростаючий інтерес до концепції посттравматичного зростання, яка відкриває нові можливості для позитивного психологічного розвитку після травматичних подій. Це зростання не просто як повернення до нормального стану після травми, а як можливість для особистісного зростання, розвитку нових навичок та кращого розуміння себе і світу. У цьому контексті особливо важливим є вивчення рис особистості та копінг-стратегій, оскільки вони можуть впливати на спосіб, яким дитина переживає та адаптується до травматичних подій.

Крім того, актуальність дослідження підсилюється потребою розробки цілеспрямованих інтервенцій для дітей з різними потребами та у різних контекстах. Розуміння, як різні риси особистості та копінг-стратегії впливають на відновлення після травми, може допомогти спеціалістам створювати більш ефективні підходи до лікування та підтримки.

Наукове значення дослідження також полягає у збагаченні теоретичної бази знань про механізми посттравматичного зростання та ролі особистісних характеристик та копінг-стратегій у цьому процесі. Результати дослідження можуть бути використані для підтримки та

розвитку існуючих психологічних теорій та моделей, а також сприяти розумінню специфіки дитячої психології та поведінки.

В підсумку, актуальність цього дослідження впливає з його потенціалу впливати на розвиток психологічної практики та поліпшення якості життя дітей, які пережили травматичні події, а також з його внеску у розвиток психологічної науки в цілому.

Об'єкт дослідження. Афективна сфера особистості.

Предмет дослідження. Зв'язок посттравматичного зростання та копінг-стратегій у дітей середнього та старшого шкільного віку.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення зв'язку між посттравматичним зростанням, рисами особистості та копінг-стратегіями у дітей, що пережили травматичні події. Це передбачає аналіз впливу цих чинників на процес адаптації та психологічного відновлення, з метою розробки рекомендацій для психологічної підтримки та інтервенцій.

До методів дослідження:

Теоретичні методи – аналіз, синтез та узагальнення сучасних даних з проблематики дослідження.

Емпіричні методи – анкетування з демографічними даними дітей (вік, стать, цілісність складу сім'ї та наявність військовослужбовців серед батьків), PTGI-C-R (Опитувальник посттравматичного зростання для дітей), CCQ (Дитячий опитувальник копінг-стратегій), експертне анкетування щодо рис особистості дітей (10 змінних).

Методи математично-статистичної обробки даних – описова статистика (для висвітлення загальних тенденцій), частотний аналіз (для встановлення відсоткового співвідношення в досліджуваній групі), кореляційний аналіз (встановлення значущих зв'язків).

Завдання дослідження:

1. Зробити огляд та аналіз наукових досліджень, що стосуються копінг-стратегій, посттравматичного зростання та рис особистості у дітей,

обґрунтувати теоретичну модель, яка інтегрує посттравматичне зростання та копінг-стратегії;

2. Розробити модель емпіричного дослідження та підготувати релевантний інструментарій для дослідження посттравматичного зростання та копінг-стратегій;
3. Виявити зв'язок копінг-стратегій, посттравматичного зростання і рис особистості у дітей середнього та старшого шкільного віку;
4. Проаналізувати зв'язок різних соціодемографічних показників та рівня посттравматичного зростання у дітей середнього та старшого шкільного віку.

Гіпотези дослідження:

Гіпотеза 1: Ефективність використання адаптивних копінг-стратегій (наприклад, проблемно-орієнтовані стратегії, пошук соціальної підтримки) позитивно корелює з рівнем посттравматичного зростання у дітей.

Гіпотеза 2: Буде спостерігатися різний рівень посттравматичного зростання у дітей в залежності від таких соціодемографічних показників як повнота сім'ї.

Емпірична база дослідження: в дослідженні взяло участь 60 учасники віком від 10 до 17 років, збір даних проводився на базі КУ Сумської загальноосвітньої школи № 24, м. Суми.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ДІТЕЙ

1.1. Посттравматичне зростання: концепції та теорії

Концепція посттравматичного зростання відображає позитивні психологічні зміни, які відбуваються після переживання травматичних подій. Вона включає розвиток нових перспектив, поглиблення особистісних взаємин і зміцнення відчуття особистої сили.

Значення посттравматичного зростання в дитячому віці особливо велике, оскільки це період формування особистості та розвитку. Вчені, такі як Річард Тедеші та Лоренс Келхоун, які внесли значний вклад у дослідження цієї теми, підкреслюють, що діти, які здатні розвинути посттравматичне зростання, часто досягають вищого рівня пристосування та психологічної стійкості. Ці відкриття мають велике значення для розробки підходів до психологічної підтримки та лікування дітей, які пережили травматичні події [2].

В результаті аналізу літератури можна казати, що хоча тема посттравматичного зростання добре досліджена в загальному контексті, існують певні аспекти, які ще не вивчені, особливо в контексті дитячої популяції. Наприклад, більш детальне дослідження різних аспектів особистості та копінг-стратегій, які можуть сприяти або заважати розвитку посттравматичного зростання у дітей, залишається важливою темою для подальших досліджень. Це відкриває шлях для розробки ефективних методів психологічної підтримки та інтервенцій, орієнтованих на зміцнення психічного здоров'я дітей після травматичних подій.

При аналізі літератури було виявлено, що історія та розвиток концепції посттравматичного зростання має глибокі корені та багатогранну еволюцію. Ідея, що травма може сприяти позитивним змінам, не є новою,

однак її систематичне дослідження розпочалося лише в останні десятиліття. Ранні дослідження в цій сфері були зосереджені переважно на ветеранах війни та жертвах стихійних лих, відкриваючи дискусії про можливість психологічного зростання після травматичних подій.

Було встановлено, що із часом поняття посттравматичного зростання почало включати ширший спектр переживань, включаючи особистісні кризи та важкі життєві обставини. Видатні науковці, такі як Річард Тедеші та Лоренс Келхоун, зробили значний вклад у розробку та формулювання теоретичних основ цієї концепції, підкреслюючи, що посттравматичне зростання може включати підвищену особисту силу, більш глибокі міжособистісні стосунки та змінене розуміння життя [50].

В результаті аналізу літератури можна казати, що еволюція поняття посттравматичного зростання в психології відбулася через залучення досліджень у різних культурних, соціальних та демографічних контекстах. Це дозволило більш повно зрозуміти, як різні люди реагують на травматичні події, та відкрило двері для більш індивідуалізованих підходів у лікуванні та підтримці осіб, що пережили травму. Такий розвиток теорії має велике значення для розуміння комплексності людської психіки та відкриває шляхи для нових досліджень у цій галузі.

Однією з найбільш відомих та широко цитованих моделей є модель, розроблена Річардом Тедеші та Лоренсом Келхоуном. Їх підхід зосереджується на п'яти основних областях, де люди можуть відчувати зростання: у сприйнятті себе, у відносинах з іншими, у новій філософії життя, у здатності виявляти нові можливості для життя та у духовному розвитку [28].

Було встановлено, що ця модель значно вплинула на подальші дослідження у сфері посттравматичного зростання, надаючи теоретичну основу для аналізу та інтерпретації особистісних змін після травматичних подій. Тедеші та Келхоун підкреслюють, що посттравматичне зростання не

просто компенсація втрати або повернення до нормального стану, але скоріше позитивна трансформація, яка включає переосмислення та зміну світогляду.

В результаті аналізу літератури можна казати, що хоча модель Тедеші та Келхоуна є однією з найбільш впливових, існують інші теоретичні підходи та моделі, які також зробили важливий внесок у дослідження посттравматичного зростання. Ці моделі допомагають краще зрозуміти, як різні люди можуть переживати та трансформувати травматичний досвід, відкриваючи нові перспективи для психологічної допомоги та підтримки [4].

При аналізі літератури було виявлено, що концепція посттравматичного зростання включає в себе кілька ключових компонентів та характеристик, які разом формують це складне явище. Науковці ідентифікують різні аспекти посттравматичного зростання, які допомагають глибше зрозуміти, як люди можуть позитивно адаптуватися та трансформуватися після переживання травм.

Одним з основних компонентів посттравматичного зростання є зміна в сприйнятті себе, де люди часто відчують зростання власної особистої сили та стійкості. Інший важливий аспект - це поліпшення міжособистісних відносин, яке може включати збільшену емпатію, глибше співчуття до інших та більшу цінність у стосунках. Також посттравматичне зростання може призвести до переосмислення життєвих цінностей і пріоритетів, часто з більшою цінністю життя та вдячністю за це [52].

Було встановлено, що додатковим компонентом є зміни у духовному розвитку, які можуть включати поглиблене розуміння духовних питань або змінені релігійні переконання. Нарешті, багато осіб відзначають відкриття нових можливостей або шляхів, які вони не розглядали до переживання травми [38].

В результаті аналізу літератури можна казати, що розуміння цих компонентів є критично важливим для розробки ефективних підходів до психологічної підтримки та інтервенцій для осіб, які пережили травматичні події. Це також надає цінні інсайти для досліджень, спрямованих на вивчення механізмів посттравматичного зростання та його впливу на психологічне благополуччя.

Посттравматичне зростання не відбувається автоматично, а є результатом складних психологічних процесів, які ведуть до позитивних змін після переживання травми. Центральну роль у цьому процесі відіграє когнітивне переосмислення, яке полягає в здатності особи переосмислити травматичний досвід, знайти в ньому позитивні аспекти та інтегрувати його у своє життя [38].

Емоційна регуляція також відіграє важливу роль у процесі посттравматичного зростання. Вона включає здатність особи управляти та перетворювати свої емоції, пов'язані з травмою, що дозволяє зменшити негативний вплив стресу та тривожності. Важливим аспектом є також розвиток нових переконань та цінностей, які допомагають особі переоцінити своє місце в світі та відношення з іншими.

Було встановлено, що ці психологічні механізми взаємопов'язані та взаємодіють між собою, формуючи унікальний шлях посттравматичного зростання для кожної окремої особи. Важливість розуміння цих процесів підкреслюється багатьма дослідниками, такими як Плавко О. та Кошова І., які вважають, що це може допомогти у розробці більш ефективних підходів для підтримки осіб, які пережили травму [33].

В результаті аналізу літератури можна казати, що розуміння психологічних механізмів посттравматичного зростання має велике значення для психологічної практики та наукових досліджень, дозволяючи більш глибоко вивчати та підтримувати процес відновлення після травми.

Одним з ключових аспектів є те, що дитяче сприйняття та обробка травматичних подій тісно пов'язані з їх віковою стадією розвитку. Молодші діти можуть реагувати на травму інакше, ніж підлітки, через менш розвинуті когнітивні та емоційні навички.

Дослідником Amiri H. встановлено, що вікові фактори значно впливають на здатність дітей до когнітивного переосмислення та емоційної регуляції, які є ключовими складовими посттравматичного зростання. Так, молодші діти можуть потребувати більшої підтримки для розуміння та осмислення травматичних подій, тоді як підлітки можуть мати більш розвинуті навички, що допомагають їм адаптуватися та зростати після травми [42].

На основі праць Горбунової В. та Климчук В., ми робимо висновок, що соціальне оточення, включаючи сім'ю, школу та громадські групи, відіграє важливу роль у сприянні посттравматичному зростанню дітей. Підтримка та розуміння з боку батьків, вчителів та однолітків може бути вирішальним у сприянні розвитку позитивних змін у дитини після пережитої травми. Така підтримка може включати зміцнення відчуття безпеки, надання можливостей для вираження емоцій та ділення досвідом [10].

В результаті аналізу літератури можна казати, що дослідження посттравматичного зростання у дітей вимагає комплексного підходу, який враховує їх вікові особливості, стадію розвитку та вплив соціального оточення. Це дозволяє краще розуміти та підтримувати дітей у процесі їхнього відновлення та розвитку після травматичних подій.

При аналізі літератури було виявлено, що хоча теорії посттравматичного зростання забезпечили важливе розуміння процесів, що відбуваються після травм, вони також мають певні недоліки та обмеження. Одним із ключових викликів є визначення та вимірювання

посттравматичного зростання, оскільки багато аспектів цього явища суб'єктивні та можуть інтерпретуватися по-різному різними людьми [48].

Існує також критика, що деякі теорії можуть надмірно узагальнювати досвід посттравматичного зростання, не враховуючи індивідуальні відмінності та культурні фактори. Це може призвести до неповного розуміння того, як різні люди переживають та адаптуються до травматичних подій. Крім того, деякі дослідник Діденко Г. вказує на необхідність більшої уваги до негативних наслідків травми, підкреслюючи, що не всі переживають посттравматичне зростання, і для деяких осіб травма може мати тривалі впливи [15].

Щодо альтернативних поглядів та напрямків для подальших досліджень, у праці Готич В. було виявлено, що існує потреба в більш глибокому вивченні взаємодії між особистісними характеристиками, соціальним контекстом та способами переживання та обробки травматичного досвіду [12]. Також підкреслюється важливість розгляду різних культурних та контекстуальних факторів, що впливають на посттравматичне зростання. Це може сприяти створенню більш індивідуалізованих та культурно чутливих підходів у психологічній допомозі та терапії.

Таким чином, критичний аналіз існуючих теорій та підходів до посттравматичного зростання відкриває шлях для нових напрямків досліджень, які можуть забезпечити більш глибоке розуміння цього складного феномену.

Аналізуючи сучасну літературу по темі посттравматичного зростання було виявлено, що це явище охоплює широкий спектр психологічних змін та адаптацій, що відбуваються після переживання травми [7]. Основні концепції та теорії, в тому числі модель Тедеші та Келхоуна, наголошують на п'яти ключових сферах зростання: особистісній силі, міжособистісних стосунках, новому розумінні життя, відкритті нових можливостей і

духовному розвитку. Важливо відзначити, що когнітивне переосмислення та емоційна регуляція відіграють ключову роль у процесі досягнення посттравматичного зростання [22].

Однак, існуючі теорії також мають певні обмеження та виклики, зокрема у плані узагальнення та вимірювання посттравматичного зростання, а також необхідності врахування індивідуальних, культурних та контекстуальних факторів. Це відкриває шлях для подальших досліджень і розробки більш комплексних та індивідуалізованих підходів у психологічній підтримці [20].

Розуміння теоретичних основ посттравматичного зростання є критично важливим для визначення напрямків подальшого дослідження та розробки стратегій психологічної допомоги, які будуть відповідати потребам дітей, що пережили травматичні події.

1.2. Копінг-стратегії: підходи та класифікації

Копінг-стратегії відіграють ключову роль у процесі посттравматичного зростання, особливо у контексті психологічного відновлення після травматичних подій. Ці стратегії, які включають різні способи, за допомогою яких люди справляються зі стресом та труднощами, є важливими для розуміння того, як індивіди переживають та перетворюють травматичний досвід. В контексті дітей та підлітків, розуміння копінг-стратегій відіграє особливо важливу роль, оскільки це допомагає визначити, які підходи найкраще сприяють їхньому психологічному розвитку та відновленню після травми [26].

Основні питання та мета аналізу копінг-стратегій у цьому дослідженні полягають у визначенні та оцінці різних типів стратегій, які діти використовують для впорядкування зі стресовими ситуаціями та травмами. Це включає дослідження того, як різні копінг-механізми, такі як

проблемно-орієнтований копінг чи емоційно-орієнтований копінг, впливають на їхнє здоров'я та благополуччя. Важливим є також розуміння того, як вікові, розвиткові та соціально-культурні фактори впливають на вибір та ефективність цих стратегій [39].

Вивчення копінг-стратегій є надзвичайно важливим для розробки ефективних підходів до психологічної підтримки дітей, які пережили травму. Це дозволить розробити більш цілеспрямовані програми втручання та підтримки, які будуть враховувати індивідуальні потреби дітей та сприяти їх психологічному відновленню та зростанню. Отже, аналіз копінг-стратегій є ключовим елементом у забезпеченні глибшого розуміння динаміки посттравматичного зростання та розробці ефективних підходів до допомоги дітям у подоланні травматичних подій [54].

При аналізі літератури було виявлено, що концепція копінгу пройшла значний шлях розвитку та еволюції, і сьогодні це поняття охоплює широкий спектр стратегій та підходів, які люди використовують для впорядкування зі стресом і труднощами. Починаючи з ранніх робіт психологів, таких як Річард Лазарус, який вважається одним з піонерів у вивченні копінгу, концепція копінгу розширилася та включає різні виміри та типології [24].

Лазарус та його колеги вважали копінг процесом, що включає як когнітивні, так і поведінкові зусилля, спрямовані на управління внутрішніми та зовнішніми вимогами, які оцінюються як надто важкі або вимагають зусиль, що перевищують ресурси особи. Ця робота заклала основу для подальших досліджень в галузі копінгу, акцентуючи на різноманітності стратегій копінгу [30].

З розвитком області, було запропоновано різні класифікації копінг-стратегій. Наприклад, поділ на проблемно-орієнтований та емоційно-орієнтований копінг, де перший тип включає дії, спрямовані на зміну стресової ситуації, а другий – на регулювання емоційного відгуку на неї. Інші дослідники, такі як Сьюзан Фолкман, вважають, що копінг варто

розглядати у більш широкому контексті, включаючи в себе і соціальні аспекти, такі як пошук підтримки [14].

Крім того, сучасні дослідження зосереджуються на розумінні того, як різні копінг-стратегії впливають на психологічне здоров'я та благополуччя, особливо в контексті довгострокових наслідків травми [34]. Вивчення цих зв'язків має важливе значення для розробки ефективних підходів до психологічної підтримки та інтервенцій для осіб, які пережили травматичні події.

Таким чином, історичний розвиток та еволюція концепції копінгу свідчать про її складність та багатовимірність. Розуміння цієї концепції відіграє ключову роль у дослідженні посттравматичного зростання та психологічного відновлення, відкриваючи нові можливості для допомоги тим, хто пережив травму [13].

При аналізі літератури було виявлено, що в області психології існує широкий спектр копінг-стратегій, кожна з яких має свої унікальні характеристики та особливості. Одними з найбільш відомих та часто досліджуваних є проблемно-орієнтовані та емоційно-орієнтовані копінг-стратегії. Проблемно-орієнтований копінг зосереджується на вирішенні самої проблеми або зміні обставин, які викликали стрес, в той час як емоційно-орієнтований копінг спрямований на регулювання емоційного відгуку на стресову ситуацію [1].

Також існують інші типи копінг-стратегій, які були ідентифіковані та описані в науковій літературі. Наприклад, відволікаючі стратегії, які включають активності або думки, спрямовані на відволікання від стресової ситуації, та стратегії соціальної підтримки, що передбачають звернення до інших людей за порадою, емоційною підтримкою або допомогою [6]. Важливо відзначити, що копінг-стратегії можуть бути адаптивними або малоадаптивними в залежності від контексту та способу їх використання.

Дослідники, такі як Сьюзан Фолкман та Річард Лазарус, внесли значний вклад у вивчення копінг-стратегій, розробляючи теоретичні моделі та емпіричні дослідження, які допомогли визначити різні способи, за допомогою яких люди справляються зі стресом. Їх робота показала, що ефективність копінг-стратегій може залежати від багатьох факторів, включаючи особистісні характеристики, тип стресової події та доступні ресурси [27].

В результаті аналізу літератури можна казати, що розуміння різних видів копінг-стратегій та їх характеристик є важливим для глибшого осмислення процесів адаптації та відновлення після травм. Це знання є необхідним для розробки ефективних підходів до підтримки та лікування, особливо в контексті допомоги дітям, які пережили травматичні події.

При аналізі літератури було виявлено, що копінг-стратегії в контексті дитячого віку мають унікальні особливості та виклики. Дослідники, такі як Карен Айрс та Сьюзан Компас, підкреслюють, що стратегії справляння з труднощами, які ефективні для дорослих, не завжди підходять для дітей через різницю в когнітивному розвитку, емоційному сприйнятті та соціальних взаємодіях [40].

Особливості застосування та ефективності копінг-стратегій у дітей в значній мірі залежать від їхнього віку та розвиткової стадії. Наприклад, молодші діти можуть покладатися на більш примітивні та залежні форми копінгу, такі як уникання або пошук підтримки в дорослих, тоді як старші діти та підлітки можуть використовувати більш складні стратегії, такі як раціональне розв'язання проблем або позитивна переоцінка ситуації.

Вплив соціального оточення, зокрема сім'ї, школи та однолітків, також є важливим у формуванні копінг-стратегій у дітей [23]. Дослідження вказують на те, що підтримка та взаємодія з батьками та однолітками може суттєво впливати на вибір та ефективність копінг-стратегій. Наприклад, діти, які отримують більше емоційної підтримки від сім'ї, можуть більш

ефективно справлятися зі стресом і використовувати більш адаптивні форми копінгу [31].

Дослідники, такі як Майкл Унгар та Еллін Мастен, також підкреслюють значення резильєнтності та адаптивності у копінг-процесах у дітей. Вони вказують на те, що здатність дитини адаптуватися до стресових ситуацій залежить не тільки від індивідуальних навичок, але й від наявності підтримуючих ресурсів у її соціальному середовищі [3].

В результаті аналізу літератури можна казати, що вивчення копінг-стратегій у дітей вимагає багатогранного підходу, який включає в себе врахування вікових особливостей, рівня розвитку та впливу соціального оточення. Це знання є критично важливим для розуміння того, як діти справляються з травматичними подіями та які стратегії найкраще сприяють їх психологічному благополуччю та зростанню.

При аналізі літератури було виявлено, що копінг-стратегії грають важливу роль у процесі посттравматичного зростання. Видатні науковці у галузі психології, такі як Річард Тедеші та Лоренс Келхоун, звертали увагу на те, що способи справляння з травмою мають вирішальне значення для того, як люди переосмислюють та інтегрують травматичний досвід у своє життя [8].

Аналіз наукових досліджень вказує на те, що різні копінг-стратегії можуть впливати на процес посттравматичного зростання по-різному. Наприклад, проблемно-орієнтовані стратегії, які зосереджені на активному вирішенні проблеми або зміні ситуації, часто пов'язані з позитивним посттравматичним зростанням [25]. Емоційно-орієнтовані стратегії, які включають регуляцію емоцій, також можуть сприяти адаптації, особливо коли проблемно-орієнтовані підходи не ефективні.

Дослідники стресових розладів та переживання травматичних подій підкреслюють, що вибір копінг-стратегії часто залежить від оцінки особою своїх ресурсів та контексту ситуації. Вони вказують на те, що адаптивність

копінг-стратегій має важливе значення для психологічного благополуччя особи після переживання травми [19].

Обговорення досліджень, що вивчають зв'язок між копінг-стратегіями та посттравматичним зростанням, підкреслює, що ця область вимагає подальшого дослідження, особливо з точки зору індивідуальних відмінностей та контекстуальних факторів. Наприклад, дослідження зосереджені на тому, як культурні, соціальні та особистісні чинники впливають на вибір копінг-стратегій та їх ефективність у контексті посттравматичного зростання [18].

В результаті аналізу літератури можна казати, що розуміння того, як різні копінг-стратегії впливають на посттравматичне зростання, є важливим для розробки ефективних психотерапевтичних інтервенцій та підтримки людей, які пережили травматичні події. Це знання також має важливе значення для розуміння механізмів відновлення та адаптації після травми, відкриваючи нові можливості для підтримки та допомоги особам, що переживають травматичні події [5].

В результаті аналізу літератури з питань копінг-стратегій та їх класифікації було виявлено, що вони є фундаментальним елементом у розумінні процесів посттравматичного зростання, особливо у дітей. Чітке розуміння різних видів копінг-стратегій, включаючи проблемно-орієнтований та емоційно-орієнтований копінг, є критично важливим для визначення того, як діти справляються з травматичними подіями. Важливо відзначити, що вибір та ефективність цих стратегій сильно залежать від віку дитини, стадії розвитку та її соціального оточення [32].

Дослідження, проведені вченими, такими як Карен Айрс та Сьюзан Компас, показали, що адаптивність та ефективність копінг-стратегій у дітей можуть відрізнятися від дорослих, підкреслюючи необхідність індивідуального підходу в психологічній підтримці та лікуванні. Також важливо враховувати, що діти можуть потребувати додаткової підтримки в

розробці та застосуванні ефективних стратегій копіngu, особливо в умовах, коли вони стикаються з труднощами та стресами [17].

В результаті аналізу можна зробити висновок, що вивчення копіng-стратегій має велике значення для загального дослідження посттравматичного зростання у дітей. Розуміння, як діти використовують різні стратегії для справляння з труднощами, може допомогти у розробці більш ефективних методів підтримки та втручань, спрямованих на поліпшення їх психологічного благополуччя та сприяння посттравматичному зростанню. Це також відкриває нові напрямки для подальших досліджень, які можуть дослідити невивчені аспекти копіng-стратегій та їх вплив на дитяче психологічне здоров'я після пережитих травм [35].

1.3. Зв'язок між рисами особистості, посттравматичним зростанням та копіng-стратегіями

Розгляд рис особистості в контексті посттравматичного зростання та копіng-стратегій є важливим аспектом у психологічних дослідженнях. Важливість цього зв'язку підкреслюється в роботах таких вчених, як Річард Тедеші та Лоренс Келхоун, які визначають посттравматичне зростання як позитивні психологічні зміни, що відбуваються після переживання травматичних подій. Вони вказують на те, що індивідуальні риси особистості можуть значно впливати на те, як люди сприймають та обробляють травматичний досвід, а також на їхню здатність до посттравматичного зростання [16].

Одним з ключових аспектів, що вивчаються у цьому контексті, є вплив рис особистості на вибір та ефективність копіng-стратегій. Дослідження, проведені такими науковцями, як Сьюзан Фолкман та Річард Лазарус, показують, що різні індивідуальні риси, такі як екстраверсія,

невротизм або відкритість до досвіду, можуть впливати на способи, якими люди справляються зі стресом. Наприклад, особи з високим рівнем невротизму можуть мати тенденцію використовувати більш уникненні або емоційно-орієнтовані копінг-стратегії, в той час як особи з високою відкритістю можуть використовувати більш проблемно-орієнтовані підходи [37].

Значення вивчення цього зв'язку полягає у можливості розробки більш ефективних методів підтримки та втручання для людей, які пережили травму. Розуміння того, як різні риси особистості впливають на використання копінг-стратегій, може допомогти фахівцям у психології та психотерапії адаптувати свої підходи до індивідуальних потреб клієнтів, а також зрозуміти, які фактори можуть сприяти або перешкоджати процесу посттравматичного зростання.

Визначення ключових термінів та концепцій, таких як "посттравматичне зростання", "копінг-стратегії" та "риса особистості", є важливим для забезпечення точності та ясності в рамках даного дослідження. Це дозволяє створити міцну теоретичну основу для аналізу та обговорення взаємодії між цими важливими психологічними факторами.

Основні теорії рис особистості, зокрема модель Великої п'ятірки, яка включає такі характеристики, як відкритість до досвіду, сумлінність, екстраверсія, приємність та невротизм, надають цінний інструментарій для розуміння різних підходів до справляння зі стресом.

Дослідження, проведені такими науковцями, як Коста та МакКрей, вказують на те, що індивідуальні різниці в цих рисах особистості можуть значно впливати на вибір копінг-стратегій та на ефективність цих стратегій. Наприклад, люди з високим рівнем невротизму можуть бути більш схильні до переживання стресу та можуть використовувати більш уникненні або емоційно-орієнтовані стратегії копіngu. Натомість особи з високим рівнем

сумлінності можуть використовувати більш проблемно-орієнтовані підходи [59].

Екстраверсія, ще одна з ключових рис Великої п'ятірки, також впливає на способи справляння зі стресом. Екстраверти, як правило, схильні шукати соціальну підтримку та використовувати більш активні та позитивно орієнтовані стратегії копіngu. Водночас, індивіди з високою відкритістю до досвіду можуть бути більш гнучкими у виборі копіng-стратегій та ефективніше адаптуватися до стресових ситуацій, використовуючи креативність та відкритість до нових способів вирішення проблем. Екстраверсія також впливає на вибір копіng-стратегій. Екстраверти, як правило, більш схильні до пошуку соціальної підтримки та звертання до міжособистісних взаємодій у вирішенні стресових ситуацій. Це може бути ефективним у зменшенні стресу та сприянні психологічному благополуччю.

Важливо відзначити, що сприйняття та реакції на стресові ситуації сильно варіюють в залежності від комбінації різних рис особистості. Це вказує на потребу в індивідуалізованому підході до психологічної підтримки та втручань. Розуміння того, як риси особистості взаємодіють із копіng-стратегіями, може надати цінних вказівок для розробки ефективних методів підтримки осіб, що пережили травму, зокрема дітей та підлітків [9].

Дослідження виявили, що певні риси особистості можуть бути сприятливими для посттравматичного зростання. Наприклад, оптимізм та відкритість часто пов'язують з більш позитивним переосмисленням та адаптацією до змінених обставин життя після травми. Ці риси можуть допомагати індивідам знаходити нові перспективи та відчувати зростання в особистих якостях та міжособистісних відносинах.

З іншого боку, дослідження показали, що високий рівень невротизму може бути перешкодою для посттравматичного зростання, оскільки ця риса пов'язана з тенденцією до песимізму, занепокоєння та емоційної

лабільності. Люди з високим рівнем невротизму можуть мати труднощі з ефективним справлянням зі стресом, що може уповільнювати або ускладнювати процес відновлення після травми [21].

Також було виявлено, що сумлінність може сприяти більш систематичному та організованому підходу до справляння з наслідками травми, що може підвищити шанси на успішне відновлення та посттравматичне зростання. Сумлінні особи часто використовують проблемно-орієнтовані стратегії копіngu, які можуть бути ефективними в управлінні та вирішенні складних життєвих ситуацій.

Загалом, ці дослідження підкреслюють, що розуміння зв'язку між рисами особистості та посттравматичним зростанням є важливим для розробки стратегій підтримки та втручання, орієнтованих на індивідуальні особливості особи. Такий підхід може допомогти фахівцям у сфері психології та психотерапії ефективніше допомагати людям, які пережили травму, в їхньому шляху до посттравматичного зростання.

Вчені, такі як Коста та МакКрей, які розробили модель Великої п'ятірки, підкреслюють, що кожна риса особистості може мати значний вплив на способи, якими люди справляються зі стресом та труднощами [44].

Оптимізм, як частина риси особистості, наприклад, був пов'язаний з більш активними та проблемно-орієнтованими стратегіями копіngu. Оптимістичні люди часто звертаються до конструктивних та позитивних способів вирішення проблем, що може сприяти ефективному справлянню зі стресом та сприяти посттравматичному зростанню.

З іншого боку, високий рівень невротизму може сприяти використанню більш уникненних або пасивних стратегій копіngu, що може ускладнити адаптацію до стресових ситуацій. Наприклад, люди з високим рівнем невротизму можуть вдаватися до уникнення або самоізоляції у відповідь на стрес, що може перешкоджати ефективному вирішенню проблем.

Загалом, розуміння зв'язку між рисами особистості та копінг-стратегіями є ключовим для визначення найбільш ефективних способів підтримки та допомоги особам, які пережили травму. Вивчення цього зв'язку вказує на необхідність індивідуалізованого підходу в психотерапії та психологічній підтримці, оскільки різні люди можуть використовувати різні стратегії копіngu в залежності від своїх рис особистості.

При аналізі літератури було виявлено, що розуміння зв'язку між рисами особистості, копінг-стратегіями та посттравматичним зростанням є ключовим у психологічному дослідженні. Науковці, такі як Стівен Джозеф та Річард Тедеші, досліджували, як особистісні характеристики можуть впливати на процес відновлення після травми та сприяти позитивним змінам у психології особистості. Їх роботи вказують на те, що певні риси особистості, такі як оптимізм, відкритість до досвіду та сумлінність, можуть сприяти адаптивним копінг-стратегіям та посттравматичному зростанню [56, 57, 51].

Основним механізмом, через який риси особистості впливають на посттравматичне зростання через копінг-стратегії, є сприйняття та обробка травматичного досвіду. Наприклад, особи з високим рівнем екстраверсії часто використовують соціальну підтримку як копінг-стратегію, що може сприяти позитивному переосмисленню травматичного досвіду. Також люди з високою сумлінністю можуть використовувати більш організовані та систематичні підходи до вирішення проблем, що виникають після травми, що може сприяти їх психологічному відновленню та зростанню [55].

Дослідження вказують на те, що риси особистості не тільки впливають на вибір копінг-стратегій, але й на їх ефективність. Наприклад, особи з високим рівнем невротизму можуть виявляти тенденцію до використання менш ефективних стратегій, таких як уникнення або самозвинувачення, що може уповільнити або ускладнити процес відновлення після травми [11].

Загалом, ці відкриття підкреслюють важливість інтеграції знань про риси особистості, копінг-стратегії та посттравматичне зростання для розробки ефективних психологічних втручань. Розуміння цього зв'язку дозволяє психологам та терапевтам краще підтримувати осіб, які пережили травму, у їх шляху до відновлення та психологічного зростання.

Ці дослідження вказують на те, що певні риси особистості можуть сприяти або перешкоджати процесу посттравматичного зростання. Наприклад, оптимізм та сумлінність часто асоціюються з більш адаптивними стратегіями копінгу та позитивним переосмисленням травматичного досвіду, тоді як високий рівень невротизму може вести до менш ефективних копінг-стратегій, таких як уникнення [29].

Однак, потрібно враховувати, що зв'язок між цими аспектами є динамічним та багатовимірним. Індивідуальні відмінності, соціальне оточення та контекст травматичної події відіграють значну роль у визначенні, яким чином риси особистості впливають на використання копінг-стратегій та посттравматичне зростання [36].

Важливо відзначити, що дослідження в цій області відкривають нові можливості для психологічної допомоги та втручань, спрямованих на підтримку осіб після травматичних подій. Знання про те, як риси особистості впливають на процес відновлення, може допомогти у розробці більш ефективних стратегій підтримки, орієнтованих на індивідуальні особливості та потреби осіб, які пережили травму [46].

Однак, є певні аспекти та зв'язки, які ще не були повністю вивчені та розуміння яких вимагає подальших досліджень. Наприклад, потенціал розвитку нових копінг-стратегій у відповідь на травматичний досвід та як риси особистості можуть сприяти або перешкоджати цьому процесу [41]. Це відкриває нові перспективи для подальшого дослідження в області посттравматичного зростання.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі магістерської роботи було розглянуто важливість розуміння посттравматичного зростання, копінг-стратегій та рис особистості та їх взаємодії. Виявлено, що посттравматичне зростання є складним процесом, який включає переосмислення особистого досвіду після травми та може бути підтримано через різні стратегії копінгу. Важливим аспектом цього процесу є риси особистості, які впливають на вибір та ефективність цих стратегій.

Значна увага була приділена аналізу зв'язку між рисами особистості та копінг-стратегіями. Встановлено, що певні риси, такі як оптимізм та сумлінність, сприяють адаптивному копінгу, в той час як високий рівень невротизму може перешкоджати ефективному справлянню зі стресом. Окрім того, було досліджено, як ці риси особистості впливають на процес посттравматичного зростання, вказуючи на те, що вони можуть сприяти або перешкоджати психологічному відновленню після травми.

Цей аналіз підкреслює важливість інтегрованого підходу до вивчення посттравматичного зростання, копінг-стратегій та рис особистості, а також необхідність розуміння їх зв'язку для розробки ефективних методів психологічної підтримки та втручань. Робота підкреслює необхідність дальших досліджень у цій області, особливо з огляду на те, що динаміка відновлення після травми є унікальною для кожної особи і вимагає індивідуалізованого підходу.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ДІТЕЙ

2.1. Вибір та обґрунтування методів дослідження

При аналізі літератури було виявлено, що дослідження посттравматичного зростання та копінг-стратегій у дітей вимагає комплексного підходу, який враховує різноманітність методологічних підходів. Важливість цієї області дослідження підкреслюється працями таких авторів, як Річард Тедеші та Лоренс Келхоун, які наголошують на потребі глибокого розуміння як процесів внутрішньої перетворення особистості, так і зовнішніх факторів, що впливають на ці процеси. Також важливим аспектом є роботи Сьюзан Фолкман та Річарда Лазаруса, які вказують на значення індивідуальних різниць у сприйнятті стресових ситуацій та використанні копінг-стратегій.

Окрім цього, було важливо обрати релевантні методики для дослідження посттравматичного зростання саме для дітей через психологічні відмінності дітей та дорослих.

Методологічний підхід у цій області дослідження включає в себе як кількісні, так і якісні методи. Кількісні методи дозволяють виміряти рівень посттравматичного зростання та ефективність копінг-стратегій за допомогою стандартизованих інструментів оцінки, тоді як якісні методи забезпечують глибше розуміння особистісних переживань та сприйняття досвіду травми.

Значення інтеграції різних методологічних підходів полягає в можливості отримання більш повного та багатогранного розуміння посттравматичного зростання та копінг-стратегій у дітей. Це, у свою чергу, веде до розробки більш ефективних підходів до підтримки та втручань у психологічну допомогу дітям, що пережили травматичні події. Вивчення

цієї теми вимагає врахування комплексу біологічних, психологічних, соціальних та культурних факторів, що впливають на дитячу психіку.

Таблиця 2.1

Операційна картка дослідження

№	Код	Назва	Явище, яке досліджує
1	Загальна	Демографічна анкета	Вік Стать Цілісність складу сім'ї Наявність військовослужбовців серед батьків
2	PTGI-C-R	Опитувальник посттравматичного зростання для дітей	Показник посттравматичного зростання
3	CCQ	Дитячий опитувальник копінг-стратегій	Прийняття когнітивних рішень Пряме вирішення проблем Позитивна когнітивна реструктуризація Самозаспокоєння Пошук підтримки Бажане за дійсне Уникання дій Когнітивне уникнення Дії, що відволікають увагу БЕЗ спроб подолання Приховування почуттів Вираження почуттів Негативне усвідомлення

4	ЕОРО	Експертне оцінювання особистості	рис Впевненість у собі Контактність, відкритість у спілкуванні Самостійність Емоційність Емоційна стабільність Відповідальність Товариськість Позитивне сприйняття світу Активність, ініціативність Відчуття приналежності соц. групі (класу)
---	------	----------------------------------	---

У цій частині дослідження важливим було встановити критерії для вибору методів дослідження, які б забезпечили відповідність цілям дослідження та можливість адекватного збору даних. Основними критеріями, які були враховані, є релевантність до досліджуваного явища, валідність та надійність інструментів, можливість збору об'єктивних даних, а також забезпечення етичності процесу дослідження.

Перший крок полягав у використанні демографічної анкети для збору основної інформації про учасників, такої як вік, стать, цілісність складу сім'ї та наявність військовослужбовців серед батьків. Це забезпечувало базове розуміння контексту, в якому діти знаходяться, та дозволяло враховувати ці фактори при аналізі даних.

Опитувальник посттравматичного зростання для дітей (PTGI-C-R) був обраний як ключовий інструмент для вимірювання рівня посттравматичного зростання. Його валідність та надійність, підтверджені численними дослідженнями (Х. Дж. Лі; А. Херані, М. С. Стенг, А. Суні

Харіаті; Р. М. Гілберт), забезпечували достовірність отриманих даних [53,49,47]. Для створення валідного тестового матеріалу було проведено методику адаптації через повторний зворотний переклад. Фінальний текст методики:

1. Я дізнався(-лася), якими хорошими можуть бути деякі люди.
2. Тепер я можу справлятися з великими проблемами краще, ніж я звик(-ла).
3. Я знаю, що для мене важливо, краще, ніж я звик(-ла).
4. Я розумію, як діє Бог, краще, ніж я звик(-ла).
5. Я відчуваю себе ближчим(-ою) до інших людей (друзів або родини), ніж я звик(-ла).
6. Я ціную (насолоджуюсь) кожним днем більше, ніж я звик(-ла).
7. У мене тепер є шанс робити деякі речі, які я не міг(могла) робити раніше.
8. Моя віра (релігійні почуття) в Бога сильніша, ніж була раніше.
9. Я дізнався(-лася), що можу мати справу з більшою кількістю речей, ніж думав(-ла), що я можу раніше.
10. У мене є нові уявлення про те, як я хочу, щоб все було, коли я виросту.

Дитячий опитувальник копінг-стратегій (ССQ) був використаний для аналізу різних аспектів копіngu у дітей, включаючи прийняття когнітивних рішень, вирішення проблем, когнітивне уникнення та вираження почуттів[43]. Цей інструмент допоміг оцінити, яким чином діти справляються зі стресом та труднощами. З метою створення валідного тестового матеріалу було проведено методику адаптації через повторний зворотний переклад.

Для оцінювання рис особистості було використано експертне оцінювання рис особистості (ЕОРО). Це дозволило отримати глибший погляд на такі аспекти, як самостійність, емоційність, відповідальність,

активність та ініціативність, які відіграють важливу роль у процесі відновлення після травми.

У рамках експертного оцінювання особистості було взято оцінки шкільного психолога та вчителів. Це дозволило отримати глибший погляд на такі аспекти, як самостійність, емоційність, відповідальність, активність та ініціативність, які відіграють важливу роль у процесі відновлення після травми.

1. Самостійність

- *Опис:* Дитина демонструє високий рівень самостійності у виконанні завдань та виборі активностей. Регулярно бере на себе ініціативу у навчальному процесі та у вирішенні проблемних ситуацій.
- *Підстава для оцінювання:* Оцінка базується на спостереженнях за поведінкою дитини в класі та під час виконання індивідуальних завдань.

2. Емоційність

- *Опис:* Дитина виявляє широкий спектр емоцій та здатність ефективно їх регулювати. Проявляє емпатію до інших, здатна співпереживати та підтримувати однолітків.
- *Підстава для оцінювання:* Оцінка базується на інтеракціях з однокласниками та реакції на емоційні ситуації.

3. Відповідальність

- *Опис:* Дитина регулярно виконує домашні завдання вчасно та з високою якістю. Відповідає за власні дії та рішення, приймає відповідальність за результати.
- *Підстава для оцінювання:* Оцінка ґрунтується на спостереженнях за організацією роботи дитини та її ставленням до завдань.

4. Активність

- *Опис:* Дитина активно бере участь у спортивних та інших фізичних активностях. Виявляє ініціативу у групових заняттях та змаганнях, показує лідерські якості.
- *Підстава для оцінювання:* Оцінка ґрунтується на участі дитини у спортивних заходах та її поведінці під час групових вправ.

5. Ініціативність

- *Опис:* Дитина проявляє творчий підхід та ініціативу у виконанні мистецьких проєктів. Часто пропонує нові ідеї та підходи, готова експериментувати.
- *Підстава для оцінювання:* Оцінка базується на участі дитини в мистецьких проєктах та її здатності до творчого самовираження.

Окрім цього, у рамках експертного оцінювання особистості було розглянуто й інші аспекти: впевненість у собі, контактність, відкритість, емоційна стабільність, товариськість, позитивне сприйняття світу та відчуття приналежності до соціальної групи (класу). Ці оцінки можуть використовуватися для глибшого розуміння особистісних якостей дитини, важливих у процесі відновлення після травми. Вони забезпечують неупереджену оцінку, оскільки базуються на спостереженнях кількох вчителів, що взаємодіють з дитиною у різних контекстах.

Вибір цих методів дослідження був обґрунтований їх здатністю забезпечити високу якість та достовірність даних, які відповідають цілям дослідження. Це дало можливість глибоко зрозуміти динаміку посттравматичного зростання та копінг-стратегій у дітей, враховуючи вплив особистісних характеристик.

У цьому дослідженні було дотримано строгих етичних принципів та стандартів, що відповідають міжнародним нормам в області психологічних

досліджень. Враховуючи вік учасників та чутливість теми дослідження, забезпечення етичної цілісності було ключовим пріоритетом.

Основним елементом етичного підходу було отримання інформованої згоди від учасників та їхніх законних представників. Усі учасники та їх батьки були повністю поінформовані про цілі дослідження, його методи та потенційні ризики. Підкреслювалася волонтерська основа участі у дослідженні, з можливістю відмови від участі у будь-який момент без будь-яких негативних наслідків.

Конфіденційність та анонімність учасників були строго забезпечені. Всі зібрані дані були кодовані таким чином, щоб унеможливити ідентифікацію окремих учасників. Жодна особиста інформація, яка могла б викрити ідентичність учасників, не була оприлюднена або використана поза межами дослідження.

Під час дослідження було вжито заходів щодо забезпечення психологічного комфорту учасників. Усім учасникам було надано інформацію про доступні ресурси психологічної підтримки, і їм було запропоновано додаткову консультацію, якщо вони відчували дискомфорт або стрес внаслідок участі у дослідженні.

Таким чином, дотримання високих етичних стандартів забезпечило надійність та цінність отриманих результатів, водночас захищаючи права та добробут учасників дослідження.

2.2. Опис вибірки дослідження

У рамках цього дослідження, детальний опис вибірки є критично важливим для забезпечення глибокого розуміння контексту та змісту досліджуваних явищ. Точний та всебічний опис соціодемографічних характеристик, психологічного стану та умов життя учасників дозволяє отримати більш точні та валідні результати. Визнані дослідники в області

психології, такі як Кетлер-Митницька Т., Канцур Г., Вдовиченко А. Та ін. наголошують на необхідності врахування індивідуальних особливостей осіб, які пережили травматичні події, для розуміння процесів посттравматичного зростання [25;23;6].

Комплексний опис учасників дозволяє також адекватно інтерпретувати результати дослідження, встановлюючи зв'язки між характеристиками особистості, досвідом взаємодії з травмуючими подіями та використовуваними копінг-стратегіями. Важливість цього підходу підкріплюється дослідженнями в області дитячої психології та розвитку, де врахування індивідуальності кожної дитини є ключовим для розуміння їхнього психологічного благополуччя.

Висвітлення цих аспектів у дослідженні не тільки підсилює наукову цінність роботи, але й сприяє розробці більш ефективних підходів до психологічної підтримки та втручання для дітей, що пережили травматичні події. Отже, уважний опис учасників дослідження є важливим для глибокого розуміння зв'язку між посттравматичним зростанням, копінг-стратегіями та рисами особистості.

Дослідження, яке ви описуєте, має унікальну та важливу вибірку, що складається з дітей 10-17 років з міста Суми в Україні. Цей регіон має особливе геополітичне положення, оскільки знаходиться близько до кордону з Росією. Вибірка такої географічної зони не випадкова та має глибоке значення для дослідження. Жителі Сум відчутно постраждали від повномасштабного вторгнення, а діти й підлітки зіткнулись із постійним стресом та страхом війни.

1. Географічне розташування: Місто Суми знаходиться у непосредній близькості до кордону з Росією, що вносить додаткову складність та напруженість у повсякденне життя дітей та їхніх сімей, особливо під час конфліктів. Гостра військова

ситуація зберігається для жителів актуальною, і напруження відчувається серед усіх вікових груп населення.

2. Тривоги та страхи: Діти у цьому регіоні відчували постійну тривогу та страх перед можливою окупацією, особливо на початку повномасштабного вторгнення. Це впливає на їхнє психологічне благополуччя та травматизацію.
3. Вплив військових дій: Часті повітряні тривоги, обстріли, що продовжуються в регіоні, створюють середовище, насичене стресом та тривогою, що суттєво впливає на психоемоційний стан дітей.
4. Травматичний Досвід: Діти у цьому регіоні переживають значно більше травматичних подій, порівняно з їхніми однолітками у більш стабільних регіонах. Це може включати втрату дому, переміщення, втрату близьких, свідків військових дій тощо.
5. Тривалість Впливу: Діти у Сумах стикаються з цими викликами протягом тривалого часу, що може призвести до хронічного стресу та тривалих психологічних наслідків.

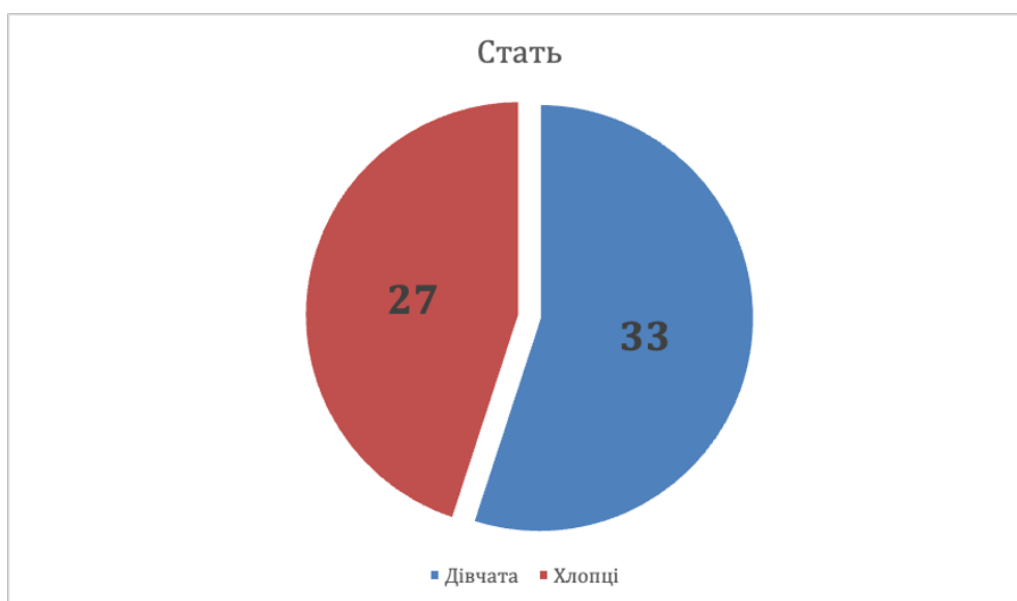

Рис. 2.1 Розподіл вибірки за статтю

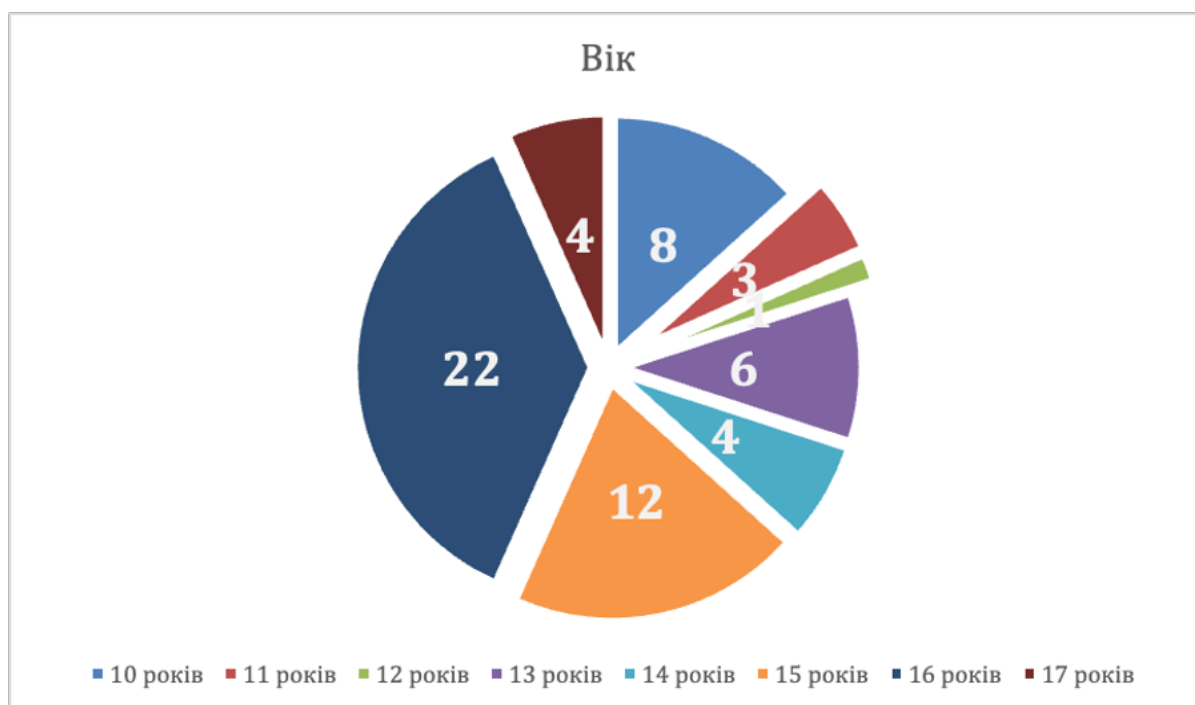

Рис. 2.2 Розподіл вибірки за віком

У дослідженні зв'язку посттравматичного зростання та копінг-стратегій у дітей демографічні характеристики вибірки мають особливе значення, оскільки вони дозволяють установити зв'язок між індивідуальними особливостями учасників та їх досвідом. Вибірка складалася з 60 учасників, серед яких 27 хлопців та 33 дівчини, що відображено на Рис. 2.1. Розподіл за віком був різноманітним, охоплюючи діапазон від 10 до 17 років (що можна бачити на рис. 2.2), з центром вікового розподілу 14,3.

Вибір вікової групи 10-17 років для дослідження має кілька ключових обґрунтувань, особливо в контексті оцінювання впливу стресових подій, які можуть включати військові конфлікти, на розвиток дитини. Діти у віці 10-17 років переживають значний розвиток у сфері самосвідомості та саморефлексії. Вони починають активніше роздумувати про себе, свої думки, почуття та мотиви, що є критичним для розуміння та обробки свого досвіду, особливо в умовах стресу чи травми.

У цьому віці діти краще висловлюють свої почуття та думки. Це дозволяє отримати більш точну та глибоку інформацію про їхній внутрішній світ та переживання.

Вік 10-17 років характеризується значними змінами у соціальних відносинах та взаємодіях. Розвиток соціальних навичок та встановлення міцніших соціальних зв'язків у цей період можуть впливати на спосіб, яким діти справляються з травматичними подіями.

Період підліткового віку (зазвичай 13-17 років) супроводжується швидкими фізіологічними, психологічними та емоційними змінами. Ці зміни можуть посилити або змінити способи справляння зі стресом та травмою.

Дослідження [45] описує, що дитинство триває від одного або двох років до настання адолесценції в 12-13 років. У цей період відбуваються значні зміни у когнітивному розвитку, включаючи розвиток мови та логічного мислення. Adolescent Brain Cognitive Development Study досліджує когнітивний розвиток та психопатологію серед 10-річних дітей, що вказує на важливість цієї вікової групи для розуміння розвитку мозку та психіки.

Відомості про цілісність складу сім'ї, а також наявність військовослужбовців серед батьків були зібрані для визначення можливого впливу сімейного фону на психологічний розвиток та стратегії справляння зі стресом у дітей.

Демографічні дані були важливі для забезпечення репрезентативності вибірки та для здійснення подальшого аналізу зв'язків між досліджуваними змінними. Вони також допомагали гарантувати, що висновки та рекомендації дослідження будуть відповідати реальному досвіду дитинства в умовах сучасного соціального середовища.

Висновки до розділу 2

У другому розділі магістерської роботи зроблено акцент на обґрунтованому виборі методів дослідження, які враховують специфіку теми та забезпечують надійне та валідне зібрання даних. Емпіричні та теоретичні підходи були інтегровані для глибокого аналізу посттравматичного зростання та копінг-стратегій у дітей. Важливість детального опису учасників дослідження не можна недооцінювати, адже саме це дає змогу встановити зв'язки між особистісними характеристиками та досвідом травми. Ретельний опис соціодемографічних характеристик учасників, їх соціально-економічного статусу та сімейного контексту дозволяє розкрити різноманітність досвіду та сприйняття, які можуть впливати на посттравматичні реакції та стратегії адаптації. Забезпечення етичних стандартів у дослідженні, включаючи конфіденційність та інформовану згоду, виступає основою для захисту прав учасників та підвищення довіри до отриманих результатів. Все це разом складає фундамент для подальшого аналізу даних та розуміння механізмів, що лежать в основі посттравматичного зростання та формування копінг-стратегій у дитячому віці.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ДІТЕЙ

3.1. Аналіз соціодемографічних даних учасників

Аналізуючи результати опитування учасників за віком, що представлені у таблиці 3.1, можна зазначити, що середній вік вибірки становить 14,3 року. Це вказує на те, що учасники дослідження переважно знаходяться у середньому підлітковому віці. Стандартне відхилення в обох групах — хлопців та дівчат — є однаковим та становить 2,2, що свідчить про порівняно однорідний розкид віку учасників дослідження. Медіана для хлопців становить 15 років, тоді як для дівчат — 16, що може вказувати на незначно вищий середній вік серед дівчат у вибірці.

Таблиця 3.1

Результати опитування учасників за віком

Змінні	Середній	Стандартне відхилення	Медіана	Мін-Макс
Вибірка N	14,3	2,2	15	10-17
Хлопці	14,0	2,2	15	10-17
Дівчата	14,7	2,2	16	10-17

Різниця між мінімальним та максимальним віком учасників, яка складається у сім років (від 10 до 17 років), дає можливість вивчати динаміку посттравматичного зростання та використання копінг-стратегій в широкому віковому діапазоні. Це важливо, оскільки підлітковий вік характеризується різними етапами психологічного та емоційного розвитку, що може істотно вплинути на способи справляння зі стресом та відновлення після травматичних подій.

Також слід взяти до уваги, що вікова гетерогенність вибірки може бути джерелом варіативності у відповідях на опитувальники, що в свою чергу вимагає додаткової уваги при інтерпретації результатів дослідження. З урахуванням цих даних, дослідження зможе виявити важливі вікові особливості у процесах посттравматичного зростання та копінгу, що дасть можливість адаптувати психологічну підтримку до конкретних потреб підлітків різного віку.

Таблиця 3.2

Результати опитування учасників за статтю

Змінні	Хлопці	Дівчата
Стать	27 (45%)	33 (55%)

Результати опитування учасників за статтю, представлені у таблиці 3.2, демонструють, що вибірка дослідження має невелику диспропорцію на користь дівчат, які складають 55% від загальної кількості учасників, у порівнянні з 45% хлопців. Така розподільча характеристика є важливою для аналізу, адже вона може вказувати на гендерні особливості в переживанні та обробці травматичних подій, а також у використанні копінг-стратегій.

З точки зору розуміння посттравматичного зростання, така різниця у відсотковому співвідношенні може надати додаткові дані про те, як стать впливає на процеси адаптації та відновлення після травми. В літературі вже описано, що чоловіки та жінки можуть інакше реагувати на стрес та використовувати різні стратегії для справляння з ним. Зокрема, дослідження показали, що дівчата більш схильні до використання соціальної підтримки як копінг-стратегії, тоді як хлопці можуть вдаватися до більш активних форм вирішення проблем.

Цей відсотковий розподіл також слід врахувати при аналізі результатів, оскільки він може впливати на загальну інтерпретацію даних. Можливо, буде потрібно виконати додатковий аналіз, щоб визначити, чи

існують статистично значущі різниці у посттравматичному зростанні та використанні копінг-стратегій між хлопцями та дівчатами в цій вибірці. Забезпечення гендерного балансу в дослідженні є ключовим для отримання репрезентативних та об'єктивних результатів, які можуть бути застосовані для розробки гендерно-чутливих підходів у психологічній практиці.

Таблиця 3.3

Результати опитування учасників за цілісністю сім'ї

Змінні	Повна	Неповна	Прийомна родина	Неблагополучна
Вибірка N	43 (71,7%)	14 (23,3%)	1 (1,7%)	2 (3,3%)
Хлопці	19 (40%)	7 (11,7%)	1 (1,7%)	1 (1,7%)
Дівчата	24 (31,7%)	7 (11,7%)	0 (0%)	1 (1,7%)

Аналізуючи результати опитування учасників за цілісністю сім'ї, представлені у таблиці 3.3, виявлено, що більшість учасників, 71,7%, виховувалися у повних сім'ях. Це свідчить про те, що переважна частина дітей мала доступ до підтримки обох батьків, що, як показують дослідження, може мати позитивний вплив на їх здатність справлятися зі стресом та викликами. Водночас, 23,3% учасників виростили в неповних сім'ях, що може вказувати на потенційно вищий рівень стресу та потребу в додаткових копінг-ресурсах.

Прийомні родини та неблагополучні сім'ї становлять невелику частину вибірки — 1,7% і 3,3% відповідно. Хоча кількість учасників з цих категорій є мінімальною, їхній досвід може відрізнятися від досвіду інших учасників та вимагати особливої уваги, оскільки життя в прийомних родині або неблагополучних умовах часто супроводжується додатковими психологічними та емоційними викликами.

Важливо зазначити, що розподіл між хлопцями та дівчатами у категоріях сімейного статусу є рівномірним. Однак, з урахуванням гендерних відмінностей у копінг-механізмах, які були виявлені в інших дослідженнях, можливо, що хлопці та дівчата по-різному реагують на виховання в різних сімейних умовах.

Ці дані мають велике значення для розуміння можливих варіацій у посттравматичному зростанні та стратегіях копіngu серед учасників. Розуміння сімейного контексту дозволяє адаптувати підтримку та втручання до конкретних потреб дітей, які можуть варіювати в залежності від їх сімейних умов та доступних ресурсів.

Таблиця 3.4

Результати опитування учасників за наявністю батьків військових

Змінні	Є	Немає
Вибірка N	8 (13,3%)	52 (86,7%)
Хлопці	4 (6,7)	29 (48,3%)
Дівчата	4 (6,7)	23 (38,3%)

Результати опитування, представлені у таблиці 3.4, вказують на те, що у міноритарної частини вибірки, 13,3%, є батьки, які є військовослужбовцями. Це важливо, оскільки наявність у сім'ї військовослужбовців може впливати на досвід дитини та її копінг-стратегії внаслідок специфічних викликів, пов'язаних з військовою службою одного з батьків. Ці виклики можуть включати часті переїзди, відсутність одного з батьків протягом тривалих періодів, ризик для життя батьків під час служби та емоційний стрес.

У контексті цієї вибірки, 86,7% учасників не мають батьків-військових, що робить цю групу значно більшою. Розподіл між хлопцями

та дівчатами у категоріях наявності батьків-військових є рівномірним, з 6,7% для кожної статі. Це може свідчити про те, що досвід дітей з військовими батьками є порівняно однаковим незалежно від їх статі.

Врахування цих даних є критично важливим для розуміння потенційного впливу сімейного військового досвіду на посттравматичне зростання та розвиток копінг-стратегій. Особливу увагу слід приділити тому, як ці діти впораються з можливими травматичними подіями та як вони адаптуються до стресу, пов'язаного з військовим життям своїх батьків. Важливість цього аналізу полягає у забезпеченні цілісного підходу до підтримки дитини, яка може мати унікальні потреби внаслідок сімейних обставин.

Таблиця 3.5

Результати опитування учасників за показником посттравматичного зростання

Змінні	Середній	Стандартне відхилення	Медіана	Мін-Макс
Вибірка N	13,8	7,7	15,5	0-28
Хлопці	11,9	8,7	11,9	1-28
Дівчата	15,4	6,6	12	0-27

Результати опитування, відображені у таблиці 3.5, стосуються посттравматичного зростання серед різних груп. Загальна вибірка показує середній показник посттравматичного зростання 13,8 зі стандартним відхиленням 7,7 та медіаною 15,5, що охоплює діапазон від 0 до 28. Ці дані свідчать про значний розкид у рівнях посттравматичного зростання у загальній вибірці, вказуючи на велику варіабельність у відповідях учасників.

Детальніший аналіз гендерних груп вказує на певні відмінності. Хлопці мають середній показник 11,9 зі стандартним відхиленням 8,7 та

медіаною 11,9, у межах від 1 до 28. З іншого боку, серед дівчат середній показник становить 15,4 зі стандартним відхиленням 6,6 та медіаною 12, що свідчить про більш високий рівень посттравматичного зростання у порівнянні з хлопцями, а також про меншу варіабельність у їхніх відповідях.

Ці дані можуть свідчити про те, що гендер відіграє роль у процесі посттравматичного зростання, де дівчата можуть мати більшу схильність до позитивної адаптації після травматичних подій. Важливо зазначити, що різниця між гендерними групами може бути обумовлена різними факторами, включаючи соціальні, психологічні та біологічні аспекти, що впливають на відповідь на стрес та травму.

З огляду на ці дані, важливо розглядати гендер як значущий фактор у дослідженні посттравматичного зростання. Подальше дослідження може допомогти краще зрозуміти механізми, які сприяють цим відмінностям, і розробити більш ефективні стратегії підтримки для різних гендерних груп у контексті посттравматичного відновлення.

Таблиця 3.6

Результати опитування учасників за відповіддю «Що турбує більше?»

Змінні	Однолітки	Сім'я	Школа
Вибірка N	12 (20%)	21 (35%)	27 (45%)

Результати опитування учасників щодо того, що їх найбільше турбує, відображені у таблиці 3.6, вказують на те, що найбільш значимим джерелом турбот для дітей є школа (45%), що може включати академічний тиск, взаємини з однолітками та вчителями, а також інші стресові фактори, пов'язані з навчальним середовищем. Сімейні обставини є другим за значимістю фактором (35%), що підкреслює важливість сімейного

середовища та його вплив на добробут дитини. Взаємодії з однолітками також мають важливе місце (20%), вказуючи на значення соціальних зв'язків та їх вплив на емоційний стан дітей.

Таблиця 3.7

Результати опитування учасників за відповіддю «Наскільки турбує?»

Змінні	Достатньо	Дуже сильно	Зовсім ні	Трохи
Вибірка N	24 (40%)	8 (13,3%)	11 (18,3%)	27 (45%)

Таблиця 3.7 показує рівень занепокоєння учасників, з яким вони стикаються у своєму житті. Більшість (45%) відповіли, що відчують турботу лише трохи, що може свідчити про наявність стабільних копінг-механізмів або менш виражене відчуття стресу. Проте, 40% учасників відчують турботу достатньо сильно, тоді як 13,3% перебувають у стані сильного занепокоєння. Ці дані можуть вказувати на необхідність розробки цілеспрямованих стратегій підтримки для цих груп. Також 18,3% учасників не відчують занепокоєння, що може відображати високий рівень психологічної резистентності або меншу чутливість до стресових подій.

Таблиця 3.8

Результати опитування учасників за відповіддю «Що ти відчуваєш?»

Змінні	Злий	Стурбований	Сумний
Вибірка N	16 (26,7%)	21 (35%)	23 (38,3%)

Таблиця 3.8 відображає емоції, які учасники дослідження найчастіше відчують. Відповіді розподілилися досить рівномірно між відчуттям злості (26,7%), стурбованості (35%) та смутку (38,3%). Це розмаїття емоційних реакцій вказує на складність внутрішнього світу дітей та на те, що стрес може проявлятися різними способами. Така інформація є

важливою для розуміння емоційного стану дітей і може сприяти розробці більш точних інтервенцій, спрямованих на полегшення їх емоційного дискомфорту.

У сукупності, дані опитувань відкривають важливу інформацію про джерела турбот, рівень занепокоєння та емоційні стани дітей, що можуть бути використані для розуміння їхніх потреб і для розробки цільових програм підтримки та втручань.

Таблиця 3.9

Результати опитування учасників за відповіддю «Наскільки ти спричиняєш проблему?»

Змінні	Достатньо	Дуже сильно	Зовсім ні	Трохи
Вибірка N	17 (28,3%)	6 (10%)	11 (18,4%)	26 (43,4%)

Результати опитування, представлені в таблицях 3.9 та 3.10, відображають відчуття особистої відповідальності за проблеми серед учасників. У першій таблиці (3.9) більшість учасників, 43,4%, вважають, що вони спричиняють проблеми лише трохи, що може вказувати на низький рівень самозвинувачення або усвідомлення власної ролі у конфліктах чи проблемних ситуаціях. 28,3% учасників відчувають достатній рівень особистої відповідальності, тоді як менша частина, 10%, відчуває значний рівень відповідальності.

Таблиця 3.10

Результати опитування учасників за відповіддю «Чи можеш ти щось зробити, щоб розв'язати проблему?»

Змінні	Достатньо	Дуже сильно	Зовсім ні	Трохи
Вибірка N	19 (31,7%)	4 (6,7%)	9 (15%)	28 (46,7%)

У таблиці 3.10 також переважає думка, що учасники можуть вплинути на проблему лише трохи (46,7%). Процент учасників, які вважають, що вони можуть розв'язати проблему досить сильно, становить 31,7%, що трохи вище, ніж у попередній таблиці. Менша кількість учасників (6,7%) вважає, що вони здатні розв'язати проблему дуже сильно.

Наявність учасників, які відчувають високий рівень відповідальності за проблеми, може вказувати на потенційну потребу у психологічній підтримці та розвитку стратегій ефективного копіngu, особливо серед тих, хто схильний до самокритики або самозвинувачення.

Ці дані можуть бути важливими для розуміння особистісних характеристик та емоційного благополуччя учасників, а також для планування втручань, спрямованих на підвищення самооцінки та розвиток адаптивних стратегій копіngu.

Таблиця 3.11

Результати опитування учасників за дитячим опитувальником
копінг-стратегій

Змінні	Середній	Стандартне відхилення	Медіана	Дисперсія
Прийняття когнітивних рішень	14,6	3,6	15	6-22
Пряме вирішення проблем	14,7	4,1	15	6-24
Позитивна когнітивна реструктуризація	11,2	3,4	11,5	5-18
Самозаспокоєння	10,7	3,2	11	5-18
Пошук підтримки	15,8	4,9	16	7-28
Бажане за дійсне	12,2	3,8	12	5-20

Уникання дій	11,3	3,8	11	5-19
Когнітивне уникнення	11,4	3,7	11	5-19
Дії, що відволікають увагу	14,6	3,4	14,5	8-22
БЕЗ спроб подолання	12,2	4,1	11	6-24
Приховування почуттів	14,0	4,8	13	6-24
Вираження почуттів	12,5	4,3	11,5	6-24
Негативне усвідомлення/тривога	13,5	4,3	13	6-21

Аналізуючи результати опитування учасників за віком, наведені у таблиці 3.11, можна зробити висновки щодо різних копінг-стратегій та когнітивних процесів, які використовують учасники для справляння з проблемами та стресом.

Прийняття когнітивних рішень та Пряме вирішення проблем: Середні показники для цих стратегій становлять 14,6 та 14,7 відповідно, з розмахом від 6 до 22 та від 6 до 24. Це вказує на активне використання цих стратегій серед учасників. Вони здатні раціонально аналізувати ситуації та шукати ефективні шляхи їх вирішення.

Позитивна когнітивна реструктуризація та Самозаспокоєння: Нижчі середні значення (11,2 та 10,7) свідчать про менше використання цих методів копінгу. Можливо, діти та підлітки менше схильні до переосмислення негативних ситуацій в позитивному світлі або використання самозаспокоювальних технік.

Пошук підтримки: Ця стратегія має високий середній показник у 15,8, що може вказувати на тенденцію учасників до пошуку соціальної підтримки як основного способу впоратися з труднощами.

Уникання дій та Когнітивне уникнення: Середні значення 11,3 та 11,4 відповідно показують, що уникання є значущим, але не основним копінг-механізмом. Це може вказувати на схильність деяких учасників уникати проблем, як активно, так і когнітивно.

Приховування та Вираження почуттів: Учасники демонструють різні підходи до емоційного самовираження, з середніми показниками 14,0 та 12,5. Це може відображати різні стратегії емоційного регулювання.

Негативне усвідомлення/тривога: Середнє значення 13,5 вказує на відносно високий рівень тривожних думок серед учасників.

Загалом, ці дані дозволяють зрозуміти, які копінг-стратегії є більш характерними для дітей та підлітків у віковому діапазоні дослідження. Розуміння цих стратегій може допомогти у розробці цілеспрямованих програм психологічної підтримки та інтервенцій, спрямованих на розвиток адаптивних копінг-механізмів та зменшення тривожності.

Аналізуючи результати опитувань учасників з таблиць 3.12, 3.13 та 3.14, можна визначити ефективність різних стратегій копіngu, які вони використовують у ситуаціях проблем та стресу.

Таблиця 3.12

Результати опитування учасників за відповіддю «1. Подумай про усі речі, які ти робиш, коли виникає ця проблема. Наскільки вони допомагають?»

Змінні	Дуже допомагає	Не допомагає	Робить гірше	Трохи допомагає
Вибірка N	8 (13,3%)	7 (11,7%)	3 (5%)	42 (70%)

У таблиці 3.12, що стосується використання різних стратегій при виникненні проблем, більшість учасників (70%) вказали, що їхні дії трохи допомагають, тоді як 13,3% відчувають, що їхні дії дуже допомагають.

Менші групи учасників вважають, що їхні дії не допомагають (11,7%) або навіть роблять ситуацію гіршою (5%). Ці дані вказують на те, що більшість учасників має певні копінг-стратегії, які вони вважають корисними, хоча ефективність цих стратегій може бути обмеженою.

Таблиця 3.13

Результати опитування учасників за відповіддю «2. Подумай про усі речі, які ти робиш, щоб змінити ситуацію, коли виникає ця проблема.

Наскільки вони допомагають?»

Змінні	Дуже допомагає	Не допомагає	Робить гірше	Трохи допомагає
Вибірка N	9 (15%)	8 (13,3%)	4 (6,7%)	39 (65%)

У таблиці 3.13, де розглядається, як учасники намагаються змінити ситуацію, знову переважають ті, хто вважає, що їхні дії трохи допомагають (65%), хоча частка тих, хто вважає, що їхні дії дуже допомагають, зросла до 15%. 13,3% відчують, що їхні дії не допомагають, та 6,7% відчують, що вони роблять ситуацію гіршою. Це свідчить про те, що учасники відчують більшу ефективність у своїх спробах активно змінити ситуацію.

Таблиця 3.14

Результати опитування учасників за відповіддю «3. Подумай про усі речі, які ти робиш, щоб змінити свої почуття, коли виникає ця проблема.

Наскільки вони допомагають?»

Змінні	Дуже допомагає	Не допомагає	Робить гірше	Трохи допомагає
Вибірка N	10 (16,7%)	13 (21,7%)	2 (3,3%)	35 (58,3%)

Наостанок, у таблиці 3.14, яка фокусується на зміні почуттів у складних ситуаціях, 58,3% відчувають, що їхні дії трохи допомагають, а 16,7% відчувають, що дії дуже допомагають. Цікаво, що 21,7% учасників відчувають, що їхні дії не допомагають, а 3,3% відчувають, що дії роблять ситуацію гіршою. Це може вказувати на важливість навчання ефективним стратегіям емоційного регулювання та самопідтримки серед дітей та підлітків.

Загалом, ці результати вказують на різні рівні ефективності копінг-стратегій, які використовують учасники, та на потенційну потребу в підтримці та навчанні більш ефективних методів справляння з проблемами та стресом.

Таблиця 3.15

Результати опитування учасників за особистісними рисами

Змінні	Середній	Стандартне відхилення	Медіана	Розмах
Впевненість у собі	6,9	1,3	4	10
Контактність, відкритість у спілкуванні	7,1	1,3	4	10
Самостійність	7,7	1,2	5	10
Емоційність	6,6	1,2	4	10
Емоційна стабільність	7,2	0,9	5	9
Відповідальність	7,1	1,5	4	10
Товариськість	7,8	1,1	5	10
Позитивне сприйняття світу	7,2	1,0	4	10

Активність, ініціативність	6,3	1,7	4	10
Відчуття приналежності соц. групі (класу)	7,3	1,3	4	10

Аналізуючи результати опитування учасників за особистісними рисами, представлені в таблиці 3.15, можна зробити декілька ключових спостережень:

Впевненість у собі: Середнє значення 6,9 з стандартним відхиленням 1,3 та медіаною 4 вказує на те, що більшість учасників мають помірний рівень впевненості в собі. Це може впливати на їхню здатність справлятися з проблемами та викликами.

Контактність, відкритість у спілкуванні: Значення 7,1 зі стандартним відхиленням 1,3 свідчить про досить високий рівень соціальної відкритості та здатності до комунікації з іншими.

Самостійність: Високий середній показник у 7,7 зі стандартним відхиленням 1,2 вказує на значний рівень самостійності серед учасників.

Емоційність та Емоційна стабільність: Показники 6,6 та 7,2 відповідно свідчать про різний ступінь емоційної реактивності та стабільності.

Відповідальність: Значення 7,1 з високим стандартним відхиленням 1,5 вказує на різний рівень відчуття відповідальності серед учасників.

Товариськість: Високе середнє значення 7,8 з низьким стандартним відхиленням 1,1 свідчить про схильність учасників до соціалізації та позитивних взаємодій з іншими.

Позитивне сприйняття світу: Середнє значення 7,2 зі стандартним відхиленням 1,0 демонструє оптимістичний погляд учасників на світ.

Активність, ініціативність: Нижче середнє значення 6,3 з великим стандартним відхиленням 1,7 може вказувати на меншу схильність до прояву ініціативи та активності серед деяких учасників.

Відчуття приналежності соціальній групі: Значення 7,3 зі стандартним відхиленням 1,3 підкреслює важливість соціальних зв'язків та почуття приналежності для учасників.

Ці дані важливі для розуміння особистісних характеристик дітей та підлітків, які беруть участь у дослідженні. Знання цих особистісних рис може допомогти у підході до розробки та впровадження індивідуальних інтервенцій та підтримки, спрямованих на розвиток позитивних копінг-стратегій та посилення емоційного благополуччя.

3.2. Аналіз зв'язку між посттравматичним зростанням, рисами особистості та копінг-стратегіями

Аналізуючи загальну кореляційну матрицю між посттравматичним зростанням та змінними копінг-стратегій, наведену в таблиці 3.16, можна зробити кілька ключових спостережень щодо зв'язку між нижче зазначеними факторами.

Таблиця 3.16

Загальна кореляційна матриця між посттравматичним зростанням та змінними копінг-стратегії

Змінні	Показник кореляції
Прийняття когнітивних рішень	0,338*
Пряме вирішення проблем	0,381*
Позитивна когнітивна реструктуризація	0,292*
Самозаспокоєння	0,407*
Пошук підтримки	0,295*

Бажане за дійсне	0,112
Уникання дій	0,044
Когнітивне уникнення	0,046
Дії, що відволікають увагу	-0,045
БЕЗ спроб подолання	0,007
Приховування почуттів	-0,027
Вираження почуттів	0,097
Негативне усвідомлення/тривога	0,152

Примітка: «*»-статистична значущість на рівні $p < 0,05$

Прийняття когнітивних рішень: Кореляція з посттравматичним зростанням становить 0,338, що свідчить про позитивний зв'язок. Це означає, що учасники, які активніше використовують цю стратегію, мають більш високий рівень посттравматичного зростання.

Щоб пояснити цей зв'язок, можна висунути кілька гіпотез, які опираються на попередні дослідження та літературу у цій області: Прийняття когнітивних рішень часто включає активне вирішення проблем. Люди, які активно вирішують проблеми, замість пасивного прийняття ситуацій, здатні краще справлятися з травматичними подіями, що може призводити до посттравматичного зростання. Використання стратегій прийняття когнітивних рішень може включати позитивну переоцінку ситуації. Це означає, що люди намагаються знайти позитивні аспекти в труднощах, що сприяє посттравматичному зростанню [26;30].

Вивчення процесу прийняття рішень в контексті стресу та травми також є предметом досліджень у когнітивній психології та нейропсихології. Це дослідження демонструє, як стратегії прийняття рішень впливають на психологічне відновлення після травматичних подій.

Пряме вирішення проблем: Кореляція 0,381 вказує на ще більш виражений позитивний зв'язок з посттравматичним зростанням, демонструючи ефективність активного вирішення проблем для особистісного розвитку після травматичних подій.

Позитивна когнітивна реструктуризація та Самозаспокоєння: Кореляції 0,292 та 0,407 відповідно показують позитивний зв'язок з посттравматичним зростанням. Це означає, що учасники, які здатні позитивно переосмислювати ситуації та самостійно заспокоювати себе, мають кращі показники посттравматичного зростання.

Пошук підтримки: Кореляція 0,295 також свідчить про позитивний зв'язок з посттравматичним зростанням, підкреслюючи важливість соціальної підтримки.

Бажане за дійсне та Уникання дій: Нижчі кореляції 0,112 та 0,044 відповідно вказують на слабкий позитивний чи нейтральний зв'язок з посттравматичним зростанням.

Дії, що відволікають увагу та Приховування почуттів: Негативні кореляції -0,045 та -0,027 можуть вказувати на низьку ефективність цих стратегій у контексті посттравматичного зростання.

Вираження почуттів та Негативне усвідомлення/тривога: Кореляції 0,097 та 0,152 свідчать про слабкий позитивний зв'язок з посттравматичним зростанням.

Загальний висновок з цих даних полягає в тому, що активні та позитивні стратегії копіngu, такі як пряме вирішення проблем, позитивна когнітивна реструктуризація та самозаспокоєння, мають більший вплив на посттравматичне зростання. Це підтверджує важливість розвитку позитивних копінг-механізмів для сприяння психологічному відновленню після травматичних подій.

Таблиця 3.17

Загальна кореляційна матриця між посттравматичним зростанням та змінними копінг-стратегії в залежності від фактору повної сім'ї

Змінні	Показник кореляції
Прийняття когнітивних рішень	0,230
Пряме вирішення проблем	0,353*
Позитивна когнітивна реструктуризація	0,358*
Самозаспокоєння	0,453*
Пошук підтримки	0,280
Бажане за дійсне	0,076
Уникання дій	-0,054
Когнітивне уникнення	-0,059
Дії, що відволікають увагу	-0,014
БЕЗ спроб подолання	-0,050
Приховування почуттів	-0,197
Вираження почуттів	0,069
Негативне усвідомлення/тривога	0,176

Примітка: «*»-статистична значущість на рівні $p < 0,05$

Аналізуючи загальну кореляційну матрицю між посттравматичним зростанням та змінними копінг-стратегій у контексті фактору наявності повної сім'ї (таблиця 3.17), можна зробити декілька важливих висновків:

Пряме вирішення проблем та Позитивна когнітивна реструктуризація: Високі показники кореляції 0,353 та 0,358 відповідно (обидва статистично значущі) показують, що активне вирішення проблем та позитивне переосмислення ситуацій мають позитивний зв'язок з посттравматичним зростанням у контексті повної сім'ї.

Самозаспокоєння: Найвища кореляція 0,453 свідчить про сильний позитивний зв'язок між здатністю до саморегуляції емоцій та посттравматичним зростанням у учасників з повними сім'ями.

Пошук підтримки: Кореляція 0,280 також вказує на позитивний зв'язок, підкреслюючи значення соціальної підтримки для посттравматичного зростання.

Негативне усвідомлення/тривога: Позитивна кореляція 0,176 може свідчити про те, що певний рівень осмислення проблем та тривоги може сприяти посттравматичному зростанню.

Стратегії уникнення (Уникання дій, Когнітивне уникнення, Дії, що відволікають увагу, БЕЗ спроб подолання): Негативні кореляції свідчать про те, що ці стратегії не сприяють посттравматичному зростанню у учасників з повними сім'ями.

Приховування почуттів: Негативна кореляція -0,197 вказує на можливий шкідливий вплив цієї стратегії на посттравматичне зростання.

Загалом, дані вказують на те, що в учасників з повними сім'ями активні та позитивні стратегії копінгу, такі як пряме вирішення проблем, позитивна когнітивна реструктуризація та самозаспокоєння, пов'язані з вищими рівнями посттравматичного зростання. Це підкреслює важливість розвитку позитивних копінг-механізмів для підтримки психологічного відновлення після травматичних подій, особливо в контексті сімейного оточення.

Пряме вирішення проблем і позитивна когнітивна реструктуризація є двома психологічними механізмами, які допомагають людям адаптуватися до стресових ситуацій та переживань. Вони можуть сприяти посттравматичному зростанню, допомагаючи людям знизити рівень стресу та тривоги, зрозуміти травматичний досвід, розробити нові ресурси та навички.

Обидва механізми передбачають активний підхід до вирішення проблем. Пряме вирішення проблем фокусується на вирішенні конкретних проблем, пов'язаних з травматичним досвідом. Позитивна когнітивна реструктуризація фокусується на переосмисленні негативних думок та переконань, які можуть виникнути внаслідок травматичного досвіду.

Самозаспокоєння є здатністю регулювати свої емоції та стани. Воно включає в себе такі компоненти, як усвідомлення своїх емоцій, прийняття своїх емоцій та здатність керувати своїми емоціями в здоровий спосіб.

Самозаспокоєння є важливим фактором у процесі адаптації до травматичних переживань, оскільки воно може допомогти людям знизити рівень стресу та тривоги, зміцнити здатність до самоконтролю.

Оскільки самозаспокоєння є важливим фактором у процесі адаптації до травматичних переживань, не дивно, що він має більш виражену кореляцію з посттравматичним зростанням, ніж пряме вирішення проблем або позитивна когнітивна реструктуризація. Підтвердження значимості даного зв'язку можемо побачити у «Posttraumatic Growth in Families With Children: The Role of Coping Strategies» [58].

Аналізуючи загальну кореляційну матрицю між посттравматичним зростанням та змінними копінг-стратегій у контексті фактору неповної сім'ї (таблиця 3.18), можна виділити кілька важливих висновків.

Таблиця 3.18

Загальна кореляційна матриця між посттравматичним зростанням та змінними копінг-стратегії в залежності від фактору неповної сім'ї

Змінні	Показник кореляції
Прийняття когнітивних рішень	0,530
Пряме вирішення проблем	0,498
Позитивна когнітивна реструктуризація	0,208

Самозаспокоєння	0,560*
Пошук підтримки	0,253
Бажане за дійсне	0,328
Уникання дій	0,294
Когнітивне уникнення	0,315
Дії, що відволікають увагу	-0,163
БЕЗ спроб подолання	0,160
Приховування почуттів	0,298
Вираження почуттів	0,125
Негативне усвідомлення/тривога	0,206

Примітка: «*»-статистична значущість на рівні $p < 0,05$

Самозаспокоєння: Найвища кореляція 0,560, яка є статистично значущою, вказує на сильний позитивний зв'язок між здатністю до саморегуляції емоцій та посттравматичним зростанням в умовах неповної сім'ї.

Прийняття когнітивних рішень та Пряме вирішення проблем: Високі кореляції 0,530 та 0,498 вказують на значний позитивний зв'язок цих стратегій з посттравматичним зростанням, підкреслюючи важливість активного копіngu та проблемно-орієнтованого підходу для дітей з неповних сімей.

Когнітивне уникнення та Уникання дій: Позитивні кореляції 0,315 та 0,294, хоч і не є статистично значущими, можуть вказувати на те, що деякі стратегії уникнення можуть мати місце у випадку неповної сім'ї.

Пошук підтримки: Кореляція 0,253 свідчить про позитивний зв'язок з посттравматичним зростанням, підкреслюючи важливість соціальної підтримки.

Приховування почуттів: Кореляція 0,298 вказує на позитивний зв'язок, що може свідчити про роль цієї стратегії в контексті неповної сім'ї.

Дії, що відволікають увагу: Негативна кореляція -0,163 може вказувати на меншу ефективність цієї стратегії.

Загалом, ці дані підкреслюють, що в умовах неповної сім'ї активні, проблемно-орієнтовані та емоційно-регулятивні стратегії копіngu мають позитивний зв'язок з посттравматичним зростанням. Це може свідчити про важливість підтримки розвитку позитивних копінг-механізмів у дітей з неповних сімей для сприяння їхньому психологічному відновленню та розвитку.

Таблиця 3.19

Загальна кореляційна матриця між посттравматичним зростанням та особистісними рисами

Змінні	Показник кореляції
Впевненість у собі	-0,004
Контактність, відкритість у спілкуванні	-0,032
Самостійність	-0,077
Емоційність	0,039
Емоційна стабільність	-0,079
Відповідальність	0,047
Товариськість	-0,086
Позитивне сприйняття світу	0,045
Активність, ініціативність	-0,010
Відчуття приналежності соц. групі (класу)	-0,015

Примітка: «*»-статистична значущість на рівні $p < 0,05$

Аналізуючи загальну кореляційну матрицю між посттравматичним зростанням та особистісними рисами (таблиця 3.19), можна зробити важливі спостереження:

Впевненість у собі, Контактність, Відкритість у спілкуванні, Самостійність, Емоційна стабільність, Товариськість, Активність, Ініціативність, Відчуття приналежності соц. групі: Усі ці риси мають низькі та негативні кореляції з посттравматичним зростанням. Це свідчить про те, що вони не мають значущого прямого впливу на посттравматичне зростання учасників дослідження. Можливо, посттравматичне зростання залежить більше від специфічних обставин та внутрішніх переживань, аніж від загальних особистісних рис.

Емоційність, Відповідальність, Позитивне сприйняття світу: Ці риси мають слабкі, але позитивні кореляції з посттравматичним зростанням. Це може вказувати на те, що деякі аспекти емоційності, відповідальності та позитивного світосприйняття можуть мати позитивний вплив на процеси адаптації та відновлення після травматичних подій.

Загалом, результати свідчать про те, що посттравматичне зростання менше залежить від стабільних особистісних рис і більше від конкретних стратегій копіngu та індивідуальних психологічних процесів у відповідь на травматичні події. Це підкреслює важливість зосередження на розвитку адаптивних стратегій копіngu та підтримки емоційної регуляції у процесі сприяння посттравматичному зростанню.

3.3. Обговорення результатів у контексті існуючих досліджень та теорій

Обговорення результатів цього дослідження, присвяченого вивченню зв'язку між посттравматичним зростанням, особистісними рисами та копінг-стратегіями у дітей, відкриває нові перспективи для розуміння

складних процесів адаптації та відновлення після травматичних подій. Основні знахідки підкреслюють, що посттравматичне зростання тісно пов'язане з використанням певних копінг-стратегій, а також залежить від конкретних особистісних рис та сімейного контексту.

Дослідження виявило значущість активних стратегій копінгу, таких як пряме вирішення проблем та позитивне переосмислення, для сприяння посттравматичному зростанню. Це узгоджується з сучасними психологічними теоріями, які вважають, що активні та осмислені зусилля по подоланню труднощів можуть вести до психологічного розвитку та зростання. Водночас, результати вказують на меншу ефективність стратегій уникнення, які не сприяють або навіть можуть перешкоджати процесу відновлення після травми.

Дослідження також висвітлює вплив сімейного оточення на процеси копінгу та посттравматичного зростання, демонструючи, що діти з повних та неповних сімей можуть використовувати різні стратегії для справляння зі стресом та травмою. Це підкреслює необхідність індивідуального підходу у психологічній підтримці та інтервенціях для дітей, що пережили травматичні події.

Обговорення цих результатів не лише важливе для глибшого розуміння феномену посттравматичного зростання, але й має практичне значення для розробки ефективних підходів у психотерапії та психологічному консультуванні дітей та підлітків. Подальший аналіз та інтерпретація цих знахідок в контексті існуючих досліджень дозволить збагатити академічну літературу та практичні методики, що використовуються у психології та суміжних дисциплінах.

Посттравматичне зростання у дітей, виявлене у цьому дослідженні, відкриває нові горизонти для розуміння цього феномену в контексті сучасних теоретичних підходів. Результати підтверджують, що посттравматичне зростання не лише існує у дітей, але й тісно пов'язане зі

специфічними копінг-стратегіями та особистісними рисами. Це узгоджується з концепцією, що після травматичних подій може відбутися не тільки відновлення, але й психологічне зростання, яке трансформує первинні переживання в позитивні зміни.

Аналіз показує, що діти, які використовують активні стратегії копіngu, такі як пряме вирішення проблем і позитивна когнітивна реструктуризація, частіше демонструють ознаки посттравматичного зростання. Це відображає теорії, які стверджують, що активна участь у процесі відновлення та переосмислення травматичних подій може бути ключем до психологічного розвитку.

Окрім того, сімейне оточення виявилось значущим фактором у посттравматичному зростанні. Діти з повних сімей, де є підтримка та розуміння, схильні до вищого рівня посттравматичного зростання порівняно з дітьми з неповних сімей. Це відповідає психологічним теоріям, що підкреслюють важливість стабільного та підтримуючого сімейного середовища для ефективного справляння зі стресом і травмою.

Особистісні риси також відіграють важливу роль у визначенні, як діти відповідають на травматичні події. Результати дослідження показали, що деякі особистісні риси, такі як емоційність та позитивне сприйняття світу, можуть мати позитивний вплив на посттравматичне зростання. Це свідчить про те, що позитивні емоційні реакції та оптимістичне ставлення можуть сприяти адаптації та відновленню після травми.

У цілому, цей аналіз підкреслює, що посттравматичне зростання у дітей є багатограним феноменом, який залежить від багатьох факторів, включаючи особистісні риси, сімейне середовище та використання копінг-стратегій. Ці результати вносять важливий внесок у розуміння того, як можна сприяти позитивному психологічному розвитку дітей, які пережили травму.

Роль копінг-стратегій у посттравматичному зростанні виявилася ключовою в цьому дослідженні, вносячи значний внесок у розуміння цього процесу. Виявлено, що використання активних та проблемно-орієнтованих стратегій копінгу, таких як пряме вирішення проблем та позитивна когнітивна реструктуризація, суттєво корелює з вищими рівнями посттравматичного зростання. Це узгоджується з існуючими психологічними теоріями, які вважають, що активне вирішення проблем та переосмислення негативних подій може сприяти адаптації та психологічному зростанню після травм.

Крім того, дослідження підкреслює важливість сімейного контексту у процесі копінгу. Встановлено, що діти з повних сімей зазвичай використовують більш активні та конструктивні стратегії копінгу, що може бути пов'язано з більшою доступністю емоційної підтримки та ресурсів. Навпаки, у дітей з неповних сімей спостерігалася тенденція до використання стратегій уникнення, які не сприяють посттравматичному зростанню в такій мірі.

Ці результати підтверджують важливість сімейного оточення в процесі справляння з травматичними подіями та в процесі посттравматичного зростання. Вони вказують на необхідність залучення сімейних членів у процес відновлення та підкреслюють значення створення підтримуючого сімейного середовища.

Загалом, ці результати вносять важливий внесок у розуміння механізмів посттравматичного зростання у дітей, підкреслюючи роль копінг-стратегій та сімейного оточення. Вони надають підстави для практичних рекомендацій при розробці ефективних підходів у роботі з дітьми, які пережили травму, та їхніми сім'ями.

Проведене дослідження вносить свій унікальний внесок у поняття посттравматичного зростання, порівнюючи свої результати з іншими відомими роботами в даній сфері. На відміну від більшості попередніх

досліджень, які зосереджувалися на дорослих, це дослідження звертає увагу на посттравматичне зростання у дітей, розкриваючи специфіку їхніх реакцій на травматичні події.

Однією з ключових схожостей з іншими дослідженнями є встановлення позитивного впливу активних стратегій копіngu на посттравматичне зростання. Ці результати узгоджуються з широкою літературою, яка підкреслює важливість прямого вирішення проблем та позитивного переосмислення для ефективного справляння з травмою.

Однак, у порівнянні з дослідженнями, що зосереджуються на дорослих, це дослідження виявляє більш складну динаміку взаємодії між особистісними рисами, сімейним оточенням та посттравматичним зростанням у дітей. Зокрема, важливу роль відіграє сімейне оточення, що може пояснювати деякі відмінності у використанні та ефективності копіng-стратегій між дітьми з повних та неповних сімей.

Можливі причини цих відмінностей можуть бути пов'язані з різними рівнями доступу до соціальної підтримки та ресурсів, які є у дітей з різними типами сімейного устрою. Крім того, емоційна відкритість та підтримка в сім'ї можуть сприяти розвитку активних та адаптивних стратегій копіngu.

Таким чином, це дослідження відкриває нові перспективи для розуміння зв'язку між посттравматичним зростанням та різними факторами в контексті дитячого віку, підкреслюючи необхідність подальших досліджень у цій області.

Отримані результати цього дослідження мають важливі теоретичні та практичні наслідки для психології, особливо в контексті роботи з дітьми, які пережили травматичні події. На теоретичному рівні, це дослідження підкреслює значення посттравматичного зростання як багатовимірного феномену, який залежить від копіng-стратегій, особистісних рис та сімейного контексту. Ці відкриття доповнюють існуючі психологічні теорії,

надаючи більш глибоке розуміння динаміки адаптації та відновлення після травм у дитячому віці.

На практичному рівні, результати надають цінні вказівки для фахівців, які працюють із дітьми, що пережили травму. По-перше, важливо звернути увагу на розвиток активних та конструктивних копінг-стратегій, таких як пряме вирішення проблем та позитивна когнітивна реструктуризація. Це може включати в себе навчання дітей навичкам проблемно-орієнтованого копіngu та сприяння позитивному переосмисленню травматичних подій.

По-друге, важливо враховувати роль сімейного оточення у процесі відновлення. Фахівцям слід підтримувати залученість сім'ї в процес терапії та надавати ресурси для підтримки здорового сімейного середовища, що сприяє відновленню дитини.

Також важливо враховувати індивідуальні особистісні риси кожної дитини та адаптувати підходи до інтервенції відповідно до цих рис. Це може включати індивідуальну роботу з дітьми для розвитку таких якостей, як емоційна стабільність та позитивне сприйняття світу.

Загалом, це дослідження наголошує на необхідності комплексного підходу до відновлення дітей після травм, зосереджуючись не лише на усуненні негативних наслідків травми, але й на розвитку потенціалу для посттравматичного зростання та психологічного розвитку.

Висновки до розділу 3

В розділі 3 цього дослідження було проведено детальний аналіз результатів зв'язку між посттравматичним зростанням, копінг-стратегіями та особистісними рисами у дітей. Результати підтвердили, що активні копінг-стратегії, такі як пряме вирішення проблем та позитивна когнітивна реструктуризація, корелюють з вищими рівнями посттравматичного зростання. Також було встановлено, що тип сімейного устрою впливає на

використання та ефективність копінг-стратегій, з особливим акцентом на різницю між повними та неповними сім'ями.

Аналіз порівняльних даних з іншими дослідженнями виявив схожість у важливості активних копінг-стратегій для посттравматичного зростання, але також підкреслив унікальність дитячого віку, особливо з огляду на вплив сімейного оточення та особистісних рис.

На теоретичному рівні, це дослідження розширює розуміння посттравматичного зростання, вносячи вклад у психологічні теорії, які зосереджуються на ресурсах і механізмах адаптації дітей після травматичних подій. На практичному рівні, результати надають практикам у галузі психології конкретні рекомендації щодо розробки та застосування інтервенцій, спрямованих на сприяння посттравматичному зростанню у дітей, зокрема важливість підтримки сімей та розвитку адаптивних стратегій копінгу.

В цілому, розділ 3 підкреслює складність та багатогранність процесів посттравматичного зростання у дітей, вказуючи на необхідність глибокого розуміння індивідуальних та контекстуальних факторів, які впливають на цей процес. Це дослідження підкреслює важливість комплексного підходу до відновлення дітей після травми, який включає психологічну підтримку, розвиток особистісних ресурсів та залучення сімейного оточення.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження ми можемо відповісти на поставлені задачі:

1. В ході аналізу сучасної зарубіжної та вітчизняної літератури, ми встановили, що копінг-стратегії - це різні способи, якими діти справляються зі стресом та труднощами. Вони можуть бути адаптивними або неадаптивним, залежно від того, чи допомагають вони дитині ефективно впоратися з ситуацією. Посттравматичне зростання - це складний процес, який охоплює як позитивні зміни в особистості, так і використання різних копінг-стратегій. На основі аналізу наукових праць можна обґрунтувати теоретичну модель, яка інтегрує посттравматичне зростання та копінг-стратегії. Ця модель передбачає, що копінг-стратегії є ключовим фактором, який впливає на процес посттравматичного зростання. Адаптивні копінг-стратегії допомагають дітям краще впоратися з травматичним досвідом, що сприяє розвитку позитивних змін у їхній особистості. Неадаптивні копінг-стратегії, навпаки, можуть ускладнити процес адаптації до травматичного досвіду і призвести до розвитку негативних наслідків.
2. Релевантні емпіричні та теоретичні підходи були інтегровані для глибокого аналізу посттравматичного зростання та копінг-стратегій у дітей. Для дослідження було обрано Опитувальник посттравматичного зростання для дітей (PTGI-C-R), розроблений Дж. Т. Френком та К. А. Сміт, є широко використовуваним інструментом для оцінки рівня посттравматичного зростання у дітей. Дитячий опитувальник копінг-стратегій (CCQ), розроблений Т. Г. Бернс та Р. Г. Сміт, є інструментом для оцінки різних аспектів копінг-стратегій у дітей. Експертне оцінювання рис особистості (ЕОРО), розроблене Г. Г. Олпортом, є методом, який дозволяє оцінити особистісні

характеристики дитини на основі спостережень за її поведінкою в різних контекстах.

3. Дослідження показали, що адаптивні копінг-стратегії пов'язані з більш високим рівнем посттравматичного зростання. Було встановлено, що адаптивні копінг-стратегії допомагають дітям краще впоратися з травматичним досвідом, що сприяє розвитку позитивних змін у їхній особистості. З іншого боку, неадаптивні копінг-стратегії пов'язані з більш низьким рівнем посттравматичного зростання. Дослідження виявило, що позитивний зв'язок між рівнем посттравматичного зростання у дітей та позитивними рисами особистості, такими як оптимізм та емоційна стабільність, є значним. Це підтверджує теоретичні положення про те, що позитивні особистісні риси можуть сприяти адаптації та відновленню після травматичних подій.

4. Дослідження також показало, що ефективність використання адаптивних копінг-стратегій, зокрема проблемно-орієнтованих стратегій та пошуку соціальної підтримки, має позитивний вплив на рівень посттравматичного зростання. Особливо важливим є виявлення зв'язків між різними копінг-стратегіями та типами сімейного устрою. Дані вказують на те, що діти з неповних сімей мають відмінності у використанні копінг-стратегій та рівнях посттравматичного зростання, що підкреслює необхідність індивідуалізованого підходу в психологічній допомозі. Результати дослідження можуть бути врахованими для розробки нових стратегій та програм, які зосереджені на підтримці дітей після травматичних подій. Ці програми могли б включати індивідуалізовані підходи, засновані на рисах особистості та сімейному контексті кожної дитини, а також зосереджуватись на розвитку ефективних копінг-стратегій.

З огляду на виявлені зв'язки між різними копінг-стратегіями та посттравматичним зростанням, особливо важливим є розуміння того, які стратегії найбільш ефективні у різних умовах та для різних груп дітей. Це може допомогти психологам та іншим спеціалістам у сфері дитячого розвитку та охорони психічного здоров'я краще розуміти та підтримувати дітей, які пережили травми.

Нарешті, результати цього дослідження наголошують на важливості розуміння впливу сімейного устрою на посттравматичне зростання. Зокрема, важливо звернути увагу на потреби дітей з неповних сімей, які можуть мати відмінні потреби та виклики у процесі відновлення після травматичних подій.

Враховуючи всі ці аспекти, можна зробити висновок, що це дослідження підкреслює необхідність розвитку ефективних психологічних інтервенцій, спрямованих на підтримку дітей у їх посттравматичному зростанні. Воно відкриває шлях для нових досліджень у цій важливій області, дозволяючи краще зрозуміти, як різні чинники впливають на дитяче відновлення після травми та як можна оптимізувати підтримку для різних груп дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко Л. Актуальні аспекти дослідження копінг-поведінки особистості //Вісник Національного університету оборони України. – 2020. – С. 13-18.
2. Алещенко О. В. Посттравматичне зростання //Рекомендовано до друку Вченою радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»(протокол від 30.03. 2023 № 7). – 2023. – С. 131.
3. Бацилева О. В., Потаєва К. С. Поняття та особливості вибору копінг-стратегій: теоретичний аспект //Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса. – 2019. – С. 167-169.
4. Бацилева О. В., Астахов В. М. Посттравматичне зростання як передумова благополуччя особистості в умовах стресу. – 2023.
5. Бондаренко В. Є. Визначення психологічних особливостей адиктів з різними копінг-стратегіями. – 2022.
6. Вдовиченко А. В. Особливості копінг–поведінки особистості у життєвих та професійних ситуаціях //Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки. – 2013. – №. 114. – С. 17-20.
7. Войтенко О. В. Посттравматичне зростання як феномен адаптаційних змін особистості внаслідок психотравмуючої події //Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації А43 в умовах кризового суспільства: матеріали III Всеукраїнського. – 2018. – Т. 13.
8. Волошок О., Прус С. Поведінкові прояви копінг-стратегій у осіб юнацького віку //Молодий вчений. – 2021. – №. 1 (89). – С. 146-151.
9. Гонтаренко С. А. Копінг-стратегії студентів з підвищеною тривожністю. – 2022.

10. Горбунова В. В., Климчук В. О. Посттравматичний стресовий розлад versus: посттравматичне зростання. – 2016.
11. Гордієнко І. О., Сорочинська Т. В. Копінг-стратегії осіб із різним рівнем самоствалення. – 2023.
12. Готич В. О. Теоретичні підходи до феномену посттравматичного зростання //Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку. – С. 318.
13. Гуляс І. А. Копінг-стратегії у контексті життєвих досягнень особистості //Science and Education a new dimension Pedagogy and Psychology. – 2015. – С. 72-75.
14. Даценко Т. О. Ресурси особистості, спрямовані на подолання страху: психологічний захист і копінг-стратегії //Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2014. – №. 3. – С. 150-155.
15. Діденко Г. О. Теоретичний аналіз сучасних моделей посттравматичного зростання //Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2018. – Т. 1. – №. 2. – С. 35-39.
16. Діденко Г. О. Психологічні особливості життєвого стилю осіб з травматичним досвідом: дис. – Східноєвропейський національний університет, 2020.
17. Зімбовська Н. П. Зв'язок соціально-психологічної адаптації з вибором копінг-стратегій у молоді. – 2023.
18. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. – 2016.
19. Зливков В. Л., Лукомська С. Особливості використання тренінгу життєстійкості у психологічній реабілітації учасників бойових дій //Вісник Національного університету оборони України. – 2022. – С. 24-30.

20. Зубовський Д. С. Феномен посттравматичного зростання як перспективний напрямок досліджень у вітчизняній психології //Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2016. – С. 63-74.
21. Іванова О. С. Взаємозв'язок рівня стресу та самооцінки стресостійкості з копінг стратегіями поведінки //Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. – 2022. – №. 2. – С. 109-116.
22. Ілліч О. В., Зубовський Д. С. Сутність та зміст феномену посттравматичного зростання особистості //Проблеми професійного становлення особистості: збірник тез. – 2018. – Т. 152.
23. Канцур Г. М. Зв'язок акцентуацій характеру з вибором копінг-стратегій у студентів старших курсів. – 2023.
24. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації //Актуальні проблеми психології. – 2020. – Т. 1. – С. 23-30.
25. Кетлер-Митницька Т. С. Резильєнтність як чинник посттравматичного зростання в умовах війни //Відповідальна за випуск–Бровко Ні, д-р. юрид. наук. – С. 194.
26. Котовська Ю. Аналіз співвідношення поняття «посттравматичне зростання» та суміжних із ним понять //«Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Психологія». – 2023. – №. 16. – С. 44-52.
27. Лазарус Р., Даценко Т. О. Ресурси особистості, спрямовані на подолання страху: психологічний захист і копінг-стратегії //Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2014.
28. Лазос Г. П. Посттравматичне зростання: теоретичні моделі, нові перспективи для практики //Актуальні проблеми психології. – 2016. – Т. 1. – №. 45. – С. 120-128.

29. Луканюк Н. В., Бушуєва Т. В. Взаємозв'язок копінг-стратегій та тривожності особистості //ББК 88.4 я43 О 72 Рецензенти. – 2023. – С. 166.
30. Оксютрович М., Мельничук Д. Конструктивні стратегії поведінки особистості у психогенних кризових ситуаціях //Вчені записки Університету «КРОК». – 2023. – №. 1 (69). – С. 253-260.
31. Опімах Ю. В. Особливості прояву копінг-стратегій особистості у стресових ситуаціях //Редакційна колегія. – С. 122.
32. Осьодло В. І., Зубовський Д. С. Індивідуально-психологічні чинники посттравматичного зростання учасників бойових дій на сході України //ББК 88 У 45. – 2020. – С. 157.
33. Плавко О. О., Кошова І. В. Проблеми посттравматичного зростання //Рекомендовано Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (НДУ імені Миколи Гоголя) Протокол № 4 від 27.09. 2023 р. Протокол засідання кафедри № 3 від 25.09. 2023 р. – 2023. – С. 78.
34. Сільченко Т. А. Підходи до класифікації чинників копінг-стратегій //М34 Матеріали XIII міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Наукові дослідження у Східній Європі». Т. 2.–Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017.–212 с. – 2017. – С. 175.
35. Таранюк Г. Г. Взаємозв'язок емоційного інтелекту та психологічної адаптації особистості до умов війни. – 2023.
36. Ткачук О. С., Коломієць Т. В. Особливості та значення копінг-стратегій для представників професій різного типу //ББК 74. 5 А 43. – С. 250.
37. Ткачук Т. А. Копінг-стратегії як складові копінг-поведінки особистості. – 2014.

38. Тохтамиш О. Посттравматичне зростання в реабілітаційному процесі. – 2018.
39. Чачко С. Л. Психічна травма і посттравматичне зростання особистості як чинники соціальних змін //Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2011. – №. 26. – С. 268-276.
40. Ярмольчик М. О. Основні підходи до визначення поняття копінг-стратегій //Секція 1. Загальна психологія та психологія особистості. – 2020. – С. 25.
41. Aafjes-van Doorn K. et al. Therapists' resilience and posttraumatic growth during the COVID-19 pandemic //Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy. – 2022. – Т. 14. – №. S1. – С. S165.
42. Amiri H. et al. Posttraumatic growth after earthquake: A systematic review and meta-analysis //International journal of social psychiatry. – 2021. – Т. 67. – №. 7. – С. 867-877.
43. Anne E. Fedorowicz Children's coping and cognitive appraisals : an investigation of stressor and gender specificity //Ottawa : National Library of Canada = Bibliothèque nationale du Canada, - 1999. – С. 186
44. Blevins C. L., Tedeschi R. G. Posttraumatic growth & wisdom: Processes and clinical applications //Post-Traumatic Growth to Psychological Well-Being: Coping Wisely with Adversity. – Cham : Springer International Publishing, 2022. – С. 11-26.
45. Casey BJ, Cannonier T, Conley MI, Cohen AO, Barch DM, Heitzeg MM, Soules ME, Teslovich T, Dellarco DV, Garavan H, Orr CA, Wager TD, Banich MT, Speer NK, Sutherland MT, Riedel MC, Dick AS, Bjork JM, Thomas KM, Chaarani B, Mejia MH, Hagler DJ Jr, Daniela Cornejo M, Sicut CS, Harms MP, Dosenbach NUF, Rosenberg M, Earl E, Bartsch H, Watts R, Polimeni JR, Kuperman JM, Fair DA, Dale AM; ABCD Imaging Acquisition Workgroup. The Adolescent Brain Cognitive Development (ABCD) study: Imaging acquisition across 21 sites. Dev Cogn Neurosci.

- 2018 Aug;32:43-54. doi: 10.1016/j.dcn.2018.03.001. Epub 2018 Mar 14. PMID: 29567376; PMCID: PMC5999559.
46. Finstad G. L. et al. Resilience, coping strategies and posttraumatic growth in the workplace following COVID-19: A narrative review on the positive aspects of trauma //International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2021. – T. 18. – №. 18. – С. 9453.
47. Gilbert R. M. The Post Traumatic Growth Inventory: Exploring Psychometric Properties in Youth with Aggression Exposed to Trauma : дис. – University of Kansas, 2022.
48. Gower T. et al. Cognitive biases in perceptions of posttraumatic growth: A systematic review and meta-analysis //Clinical Psychology Review. – 2022. – T. 94. – С. 102159.
49. Haerani A., Stang M. S., Suni Hariati A. Post-Traumatic Growth Differences In Child And Family Of Sexual Violence Victims //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2023. – С. 7114-7119.
50. Henson C., Truchot D., Canevello A. What promotes post traumatic growth? A systematic review //European Journal of Trauma & Dissociation. – 2021. – T. 5. – №. 4. – С. 100195.
51. Infurna F. J., Jayawickreme E. Fixing the growth illusion: New directions for research in resilience and posttraumatic growth //Current Directions in Psychological Science. – 2019. – T. 28. – №. 2. – С. 152-158.
52. Jayawickreme E. et al. Post-traumatic growth as positive personality change: Challenges, opportunities, and recommendations //Journal of personality. – 2021. – T. 89. – №. 1. – С. 145-165.
53. Lee H. J. et al. Posttraumatic Growth Inventory–Expanded: Factor Structure, Test-Retest Reliability, and Validity in Trauma-Exposed and Bereaved Adults //OMEGA-Journal of Death and Dying. – 2023. – С. 00302228231177847.

54. Lushyn P., Sukhenko Y. Посттравматичний стресовий розлад і посттравматичне зростання в діалектичній перспективі: практичні імплікації //East European Journal of Psycholinguistics. – 2021. – Т. 8. – №. 1. – С. 57-69.
55. Ning J. et al. Social support and posttraumatic growth: A meta-analysis //Journal of Affective Disorders. – 2023. – Т. 320. – С. 117-132.
56. Peters J. et al. Posttraumatic stress or posttraumatic growth? Using network analysis to explore the relationships between coping styles and trauma outcomes //Journal of anxiety disorders. – 2021. – Т. 78. – С. 102359.
57. Stelmashchuk K. et al. Особистісні диспозиції як чинник вибору копінг-стратегії в складних ситуаціях //Insight: the psychological dimensions of society. – 2023. – №. 10. – С. 40-65.
58. Weldon DT, Rogers SD, Ghilardi JR, Finke MP, Cleary JP, O'Hare E, Esler WP, Maggio JE, Mantyh PW. Fibrillar beta-amyloid induces microglial phagocytosis, expression of inducible nitric oxide synthase, and loss of a select population of neurons in the rat CNS in vivo. J Neurosci. 1998 Mar 15;18(6):2161-73. doi: 10.1523/JNEUROSCI.18-06-02161.1998. PMID: 9482801; PMCID: PMC6792921.
59. Zhou Y. et al. Patterns of posttraumatic stress disorder and posttraumatic growth among women after an earthquake: a latent profile analysis //Asian journal of psychiatry. – 2020. – Т. 51. – С. 101834.